

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ NOVINY

Ročník 29
46/2014
15. november 2014

Cena 0,50 €

Ludovít Štúr

ZALOŽIL LUDOVÍT ŠTÚR 1. AUGUSTA 1845

YDÁVA MATICA SLOVENSKÁ

RTVS PRIPRAVUJE PÔDU
NA ZVÝŠENIE POPLATKOV
Strana 4.

PREHĽAD UDALOSTÍ
SPRED ŠTVRTSTOROČIA
Strana 5.

IVAN A. PETRANSKÝ
– ÚPN PREŽIVA KRÍZU
Strana 6.

MATIČNÁ ANKETA
O NOVEMBRI 1989
Strana 7.

MAJSTER Š. L. KOSTELNÍČAK
SA VRACIA DO POVEDOMIA
Strana 10.

SLOVO O SLOVENSKU

Tvrdenia, že spoločenský prevrat v novembri 1989 pripravovali tajné služby, môžu dokreslovať pozadie udalostí, ale nie jej pohnútku. Tou bola narastajúca nespokojnosť obyvateľstva s režimom, pohyb v Sovietskom zväze – perestrojka a glasnosť – i kruto prerušený sen o socializme s ľudskou tvárou, na ktorý národ ani po dvadsiatich rokoch nezabudol. Vhodná chvíľa vzbury nastala, keď reálny socializmus, unavený vlastnou „normalizáciou“, stratil silu na udržanie moci podľa dogmatických predstáv nevýrazných či dokonca obmedzených politikov. Predohrami na Slovensku bola sviečková manifestácia, primitívne zlikvidovaná polícia, trápne procesy niekoľko dní pred zlomom času. Nech by teda ktokoľvek a akokoľvek presvedčivo argumentoval základom v radoch KSC a ŠTB, vplyvom Gorbačova na vývoj udalostí alebo réžiou spravodajských služieb USA, v princípe nemá pravdu. Istotne boli v hre. Základným motívom novembra bol však výbuch voči spôsobom správy štátu, nezabudnutý sen z jari 1968 a dianie v okolitých krajinách.

V nádhernom vrení – ako v každom hrnci – vyplával v pene ideálov aj všelijaký kal. Tak to už býva: práve on určil charakter nášho vývoja. Do čela koordinačných výborov, iniciatív a hnutí sa predrali ľudia bažiaci po úspechu a politickej kariére, nejdenný sen vedomím, že to prinesie aj peniaze. Veľa peňazí. V tej chvíli sa už v nahote prejavila aj základná hra mocných tohto sveta – budúcich lídrov si vybrali kabinety a lôže ďaleko od Šumavy a Tatier – aj preto sa našim prezidentom nemohol stať ľudmi milovaný Alexander Dubček. Jeden zo služobníkov oných lôží ho v istý podvečer nepustil na balkón prážskeho Melantrichu dokonca ani k slovu.

Začali sa sľuby o blahobyte. Tí, čo to sľubovali, ho majú. Nechceli sme viac vstúpiť do nijakého paktu – a potom sme sa do NATO pretekali. Nechceli sme sa zúčastňovať na nijakej vojne ani len našimi zbraňami – otvorili sme trh pre iných a doma vytvorili armádu nezamestnaných...

Aj tak to bola veľká chvíľa. Nadýchnutie slobody. Obzor bez hraníc. Uvedomenie si sily národa. November 89 nemôže za to, čo sme pobabrali.

Ján ČO MAJ

Nežná revolúcia z roku 1989 vyvoláva otázky práve preto, že bola nežná Pred štvrtstoročím padol totalitný režim

Eva ZELENAYOVÁ – Karikatúra: Andrej MIŠANEK

Pamätníci novembra 1989 nikdy nezabudnú na eufóriu sprevádzajúcu búranie komunistického režimu. Symbolické strihanie drôtov železnej opony na hraniciach bolo len viditeľným prejavom skončovania s obdobím neslobody. V tú jeseň padli všetky totalitné režimy krajín východného bloku a skončila sa éra vplyvu Sovietskeho zväzu. Padlo vojenské zoskupenie Varšavská zmluva i zoskupenie Rada vzájomnej hospodárskej pomoci. Z ústavy zmizol článok 4 o vedúcej úlohe strany v štáte, zrušená bola cenzúra. Išlo to tak rýchlo a bez akýchkoľvek prekážok východného hegemonu, až sa nechcelo veriť, že sloboda prišla naozaj.

Lenže tých štyridsať rokov neslobody zanechalo vo vedomí ľudí svoje stopy. Kým komunistický režim sa nemilosrdne porábal s odporcami režimu, vznikajúca demokracia prijala všetkých bez rozdielu. Vytvorili sa demokratické inštitúcie a zdalo sa, že minulosť bude tým pochovaná. Ale ukazuje sa, že nie je. Až v roku 2002 vznikol na Slovensku ústav, ktorý dokumentuje zločiny komunizmu, a paradoxne práve v tomto ústave v ostatnom období sa rozmáha cenzúra. Kým Nemci sa rozlúčili so všetkými sudcami, ktorí sa podieľali na politických čistkách, slovenskí sudcovia kontinuálne prešli zo starého do nového režimu. Tiež učitelia i historici a spoločnosť to začínajú veľmi negatívne pociťovať. Vznikajú pochybnosti o tom, kto bol režisérom novembrových udalostí a kto je víťazom revolúcie. V Rusku sa dokonca objavujú názory, že Gorbačov by mal stať pred súdom ako vlastizradca.

NEMIESTNA NOSTALGIA

V súčasnosti sa nezriedka vyskytuje nostalgia za bývalým režimom. Za jeho sociálnym systémom. Menej sa už hovorí, koľko obeť si vyžiadalo jeho nastolenie, a pomaly sa zabúda aj na to, ako sa ľudia báli slobodne sa zhovárať i s najbližšími. Za spoluprácu so

zahraničnými médiami ešte počas perestrojky boli dlhoročné tresty väzenia. Nehovoriac o kontaktoch s emigrantmi. Sudcovia nemali zľutovanie ani s tehotnými ženami. Politickí väzni komunistického režimu sa dosť ťažko vyrovnávajú s faktom, že tí istí sudcovia, ktorí

ich posielali do väzníc, rozhodujú na súdoch dodnes. Rozvracanie a podvracanie republiky boli najčastejšie rozsudky nad ľuďmi, ktorí sa znepáčili režimu hoci aj tým, že boli veriaci. Za rozvracanie bol najvyšší trest, trest smrti. Anton Tunega, Eduard Tesár

a Albert Púčik, traja trenčianski gymnazisti, zaplatili životom za túžbu mať svoj štát. Režim ich popravil len tak, pre výstrahu.

OBDOBIE NESLOBODY

Zločiny komunizmu sa zaberá Ústav pamäti národa. Na stránke www.upn.gov.sk sprístupňuje digitalizované dokumenty z obdobia neslobody. Na žiadosť fyzickej osoby staršej ako osemnásť rokov je povinný oznámiť, či je evidovaná v zachovaných informačných systémoch zväzkov, ktoré vznikli činnosťou Štátnej bezpečnosti a ostatných bezpečnostných zložiek. A tiež, či je zachovaný ňou požadovaný zväzok s osobnými údajmi i ďalšie skutočnosti vyplývajúce zo zákona o pamäti národa. Jednou zo zákonných povinností ÚPN je aj poskytovanie potrebných informácií orgánom verejnej moci. Ústav disponuje zoznamom funkcionárov Komunistickej strany Česko-Slovenska a Slovenska, zvolených na zjazdoch strany v rokoch 1945 – 1990. Taktiež databázou arizovaných židovských podnikov aj s menami arizátorov. Zhromažďuje a vyhodnocuje citlivé dokumenty najmä pre tých, ktorým nežná revolúcia neublížila, aj keď... Aj preto je existencia ústavu taká zraniteľná.

INTERVIEW SNN

Ján BUDAJ, tribún a predstaviteľ nežnej revolúcie v novembri 1989

Slovensko malo zostať českou provinciou

• Ako sa s odstupom času pozeráte na novembrové udalosti, ktoré znamenali zmenu režimu?

Tunajší komunisti boli dosadení okupantmi. Keď stratili ich ochranu, nemali budúcnosť. Problémom bolo, že ako vlastizradcovia a suroví potláčatelia slobody vlastného obyvateľstva sa tak báli akejkolvek zmeny, že si vôbec nedokázali predstaviť dialóg či kompromis s opozíciou. Na páde totalitného režimu sovietskeho typu sa zúčastnila drvivá väčšina obyvateľstva. Nežná revolúcia nevytvorila významnejšie skupiny reakcie, ktoré by spriadali odvetu. V tom tkvel jej najväčší úspech.

• Proti komunistickej strane sa vytvorili hnutia Občianske fórum

v Česku a Verejnosť proti násiliu na Slovensku...

Vzhľadom na kapituláciu KSC sa približne od polovice decembra 1989 už neodohrával mocenský boj medzi revolučnými hnutiami a komunistami, ale začal sa medzi novými demokratmi navzájom. Aktivitu malo OF, ktorému išlo o udržanie centrálnej moci, a tiež o pohltenie sesterskej organizácie na Slovensku, ktorej autonómna politika vzbudzovala obavy. Napríklad už tým, že v prvom politickom programe dala VPN jasne najavo, že mieni sfunkčoniť slovenské politické inštitúcie. Keď som písal požiadavku na vytvorenie skutočného parlamentu slovenského národa, obracal som sa na centrum moci. No už onedlho som spoznal, že každá požiadavka na decentralizáciu

moci bude vnímaná nepriateľsky, a dokonca kriminalizovaná ako dôkaz slovenského nacionalizmu.

Novým českým elitám sa prílišnou zdala byť aj formálna a asymetrická federácia, ktorá ostala po Husákov. Chceli jej dať podobu unitárneho štátu z čias Beneša. Pre mňa bol návrat k unitarizmu neprijateľný. Od januára 1990, keď sa do čela štátu postavil Václav Havel, začal tlak mocenského centra na udržanie kontroly nad provinciou naberat' na vehemencii. Konflikty a nedôvera medzi slovenskou a pražskou elitou sa neskončili ani po tom, keď ma odstránili z čela hnutia VPN. Ukončilo ich až rozdelenie ČSFR.

Eva ZELENAYOVÁ (Pokračovanie na strane 4)

Foto: archív

V SNN 47/2014 SI PREČÍTAŠ

■ Odkopnutí, zabudnutí a zavrnutí federálni poslanci – národovci
■ V našom súčasnom stravovaní sme nezmyselne odvrhli múdrosť predkov
■ Norbert Borrmann: Veľké zrovnanie – ako zareagujú slovenskí vydavatelia?

Špička rezortu zdravotníctva padla pre očividné prospechárstvo Počítačový tomograf stínal hlavy

Ivan BROŽÍK – Karikatúra: Lubomír KOTRHA

Piešťanský nemocničný škandal s očividne veľkým predražením CT prístroja mal rýchlu dohru. Ministerka zdravotníctva Zuzana Zvolenská a podpredsedníčka parlamentu Renáta Zmajkovičová dostali pokyn od predsedu vlády a strany SMER Roberta Fica, aby opustili svoje posty. Prezident republiky Andrej Kiska demisiu ministerky Zvolenskej prijal vo štvrtok 6. novembra a vzápätí do tejto funkcie vymenoval Viliama Čisláka, ktorý na MZ SR pôsobil vo funkcii štátneho tajomníka.

Bývalá ministerka práce Viera Tomanová skonštatovala, že v Sme-re už to nie je také priateľské, aké to kedysi bolo. Prvý raz významný člen strany verejne potvrdil to, o čom Slovensko vie už najmenej rok.

■ TRAFIKY, TRAFIKY

Nič nové na politickom výslni. To, že v dozornej rade nemocnice musí sedieť podpredsedníčka parlamentu – ešte popri iných úlohách, ak nie funkciách – zaráža a hnevá. To, že tam sedí akýsi celkom neznámy muzikant – raper, šokuje. Možno ešte viac ako milión eur predražené výberové konanie. Prečo nedať napríklad do dozornej rady jadrovej elektrárne bufetárku, ak predávala párky na mítingu vládnej strany? Áno, padli dve hlavy, otázne je však,

či to stačí a či nemali padnúť aj iné hlavy. Bez ohľadu na výšku funkcie, akú práve zastávajú. Hudobník ako (hoci aj nepriamy) nadriadený, a ak nie nadriadený, tak aspoň povýšený nad vznešenú vzdelanosť a odbornosť lekára so štyrmi atestáciami, to už je trochu priveľa.

■ IDE SA ĎALEJ

Médiá požadujú vyvodenie zodpovednosti aj od predsedu parlamentu Pavla Pašku. Ten ju odmieta. Logicky. Niet zákonného dôvodu. Veď konateľom firmy, ktorá predražený prístroj nielen do Piešťan mala dodať, už roky nie je. Otázka je, či mala piešťanská kauza taký rýchly spád len preto, lebo sa o nej dozvedela verejnosť, a prečo iné predražené nákupy v minulosti prešli potichu. Veď podobné nákupy, ale bez politických konzekvencií, poznajú v mnohých iných zdravotníckych zariadeniach po celom Slovensku.

■ IBA NÁHODA

Trestné oznámenia na niektorých opozičných poslancov za ohováranie a krivé obvinenie chce podať predseda Národnej rady SR Pavol Paška práve v súvislosti s kauzou nákupu CT prístroja piešťanskou nemocnicou. Časť opozi-

cie totiž vidí ako konečného beneficienta celého obchodu práve Pavla Pašku, keďže CT mala dodať firma Medical Group SK, v ktorej pred rokmi pôsobil.

„Odstúpiť z pozície predsedu NR SR nebudem. Ešte som nebol ani v parlamente, keď som vo februári v roku 2002 z firmy odišiel,“ argumentovala druhá najvyššie postavená persona v politike Slovenska. A zvolala tlačovku k výročiu 17. novembra. Vláda sa zas zaoberala poplatkami pacientov v nemocniciach.

„Táto problematika patrí dlhodobu k najproblémovejším témam v rezorte, občania ju vnímajú mimoriadne citlivo a poplatky rôzneho druhu zaťažujú a trápia pacientov. Preto sme sa rozhodli sprehľadniť túto oblasť a vyjsť v ústrety pacientom,“ povedal vtedy ešte štátny tajomník ministerstva zdravotníctva Viliam Čislák.

Minulý týždeň na návrh premiéra R. Fica prezident A. Kiska vymenoval V. Čisláka za nového šéfa rezortu. Na inauguračnej procedúre 6. novembra v Grassalkovičovom paláci okrem iného zaznelo, že od nového ministra zdravotníctva sa očakáva, aby zabránil takým praktikám v zdravotníckych zariadeniach, ktoré viedli k pádu jeho predchodkyne.

Ústavný súd SR priznal občanom právo na trojštvrťinové referendum Zo štyroch prešli len tri otázky

Ján ČERNÝ – Foto: archív

Rozhodnutie Ústavného súdu Slovenskej republiky treba rešpektovať. Možno ho však komentovať. A nikde nie je zákonom stanovené, že ho musia občania chváliť. Ústavný súd schválil tri štvrtiny referendumných otázok.

Prezidenta Andreja Kisku čaká neľahké rozhodnutie. Sudcovia z ústavného súdu mu ani zamak nepomohli tým, že ako protiústavnú označili iba jednu otázku – tú o registrovaných partnerstvách. Prezident tak už nemá komu posunúť horúci gaštan a bude sa musieť rozhodnúť sám. Významní odborníci na ústavné právo sa prikláňajú k názoru, že aj trojštvrťinové referendum bude musieť hlava štátu vyhlásiť a následne ministerstvo vnútra pripraviť. V tejto chvíli už vieme, že štát odkladom rozhodnutia o vypísaní referenda prišiel nenávratne o šesťdesiat miliónov eur. Nedá sa totiž už stihnúť spolu s komunálnymi voľbami.

■ FACKA OBČANOM

„Slušní ľudia... dostali od systému veľkú facku, ústavný súd im zakázal povedať svoj názor na rodi-

nu – na to, čo je rodina, a my to považujeme za niečo skutočne škandalózne,“ vyjadril sa pred novinármi hovorca Aliancie za rodinu Anton Chromík. „Toto nie je demokracia, toto je sudcovská tyrania,“ dodal. Hovorca Konferencie biskupov Slo-

venska Jozef Kováčik povedal, že biskupi berú na vedomie rozhodnutie ústavného súdu. „Budeme apelovať na občanov, aby sa na referende zúčastnili,“ dodal. Paradoxom je, že rozhodnutím ústavných sudcov je „znepokojená“ aj iniciatíva Inakosť.

■ ČO PREŠLO

V súlade s ústavou sú referendumné otázky:

- Súhlasíte s tým, aby sa manželstvom nemohlo nazývať žiadne iné spoložitie osôb okrem zväzku

medzi jedným mužom a jednou ženou?

- Súhlasíte s tým, aby párom alebo skupinám osôb rovnakého pohlavia nebolo umožnené osvojenie (adopcia) detí a ich následná výchova?

- Súhlasíte s tým, aby školy nemohli vyžadovať účasť detí na vyučovaní v oblasti sexuálneho správania či eutanázie, ak ich rodičia alebo deti sami nesúhlasia s obsahom vyučovania?

Prezident Andrej Kiska si najskôr preštuduje rozhodnutie Ústavného súdu SR o referendumných otázkach a potom v krátkom čase oznámi svoje rozhodnutie. Rozhodnutie ústavného súdu mu však ešte nedoručili.

■ SPORNÁ ÚČASŤ

Oklieštené referendum zrejme stroskotá. Je totiž predpoklad, že

Aktivisti Aliancie za rodinu s petičnými hárkami v prezidentskej záhrade

sa na ňom nezúčastní potrebná nadpolovičná väčšina oprávnených voličov. Pod samotnú petíciu za vyhlásenie referenda o ochrane rodiny sa podľa oficiálnej stránky Aliancie za rodinu podpísalo už vyše štyristodvadsaťtisíc ľudí. Podľa slovenskej ústavy

vyhlasuje referendum prezident na základe petície, pod ktorú sa podpíše aspoň tristošesťdesiat tisíc ľudí, a to do tridsiatich dní od prijatia petície občanov. V tomto prípade malo odkladný účinok posunutie rozhodnutia na Ústavný súd SR.

VŠIMLI SME SI

Matica slovenská a jej práca s národnostnými menšinami bola témou vysielania Národnostného magazínu, ktorý verejnoprávna RTVS „Slovenská televízia“ odvysielala 27. októbra a v reprízach 3. a 4. novembra na Dvojke. Národná ustanovizeň, problematika jej činnosti a verejnoprospešná práca sa takto v pozitívnom duchu dostali medzi divákov a k širšej verejnosti.

Matičná lastovička na obrazovke

Člen predsedníctva MS Drahoslav Machala k odvysielanému príspevku zablagožel Stredisku národnostných vzťahov MS slovami: „že sa vám takýmto spôsobom podarilo preniknúť do nedobytej Slovenskej televízie“. Dokument ocenili aj viacerí matiční predstavitelia, za všetkých spomeňme aspoň predsedu Mariána Tkáča či podpredsedu Mariána Gešpera.

V relácii, zameranej na bulharskú národnostnú menšinu, predstavil prácu Strediska jeho riaditeľ doc. PaedDr. Pavol Parenička, CSc. Priblížil jeho pôsobenie zo zákona o MS, ako aj konkrétnymi výstupmi spolupráce slovenského národa a národnostných menšín u nás, pričom uviedol aj ostatné vedecké pracoviská MS a priblížil bulharskú národnostnú menšinu v SR. Vedecký pracovník SNV MS ThLic. Mgr. Viliam Komora uviedol štatistické údaje a historické súvislosti príchodu a práce Bulharov u nás v rámci jednotlivých dejinných etáp aj s dominantným zameraním sa na pôdohospodárstvo. Riaditeľka Archivu MS PaedDr. Vlasta Bellová ukázala exulantské obdobie významného matičného správcu Jozefa Čigera Hronského a jeho martinský dom. PhDr. Zuzana Pavelcová, vedecká pracovníčka Krajanského múzea MS, priblížila starostlivosť MS o Slovákov žijúcich v zahraničí, ako aj stretávanie sa národnostných spolkov v Matici. Autorkou scenára a réžie dokumentu je Drahomira Kyslanová z RTVS a záujemcovia si ho môžu pozrieť v archíve, resp. ho nájsť v odkaze: <http://www.rtvs.sk/televizia/program/detail/105/narodnostny-magazin/archiv?date=27.10.2014>.

Martin LEVICKÝ

Ľudia na Slovensku otročia, aby mohli prežiť Drieme ako kone za minimálne mzdy

„Dnes máme na Slovensku najviac nadčasov v celej Európe... stosedemdesiatšesť nadčasových hodín na jedného zamestnanca, čo je prakticky o jeden mesiac navyše. A to sú len tie, ktoré sú vykázané. Máme najviac ľudí, ktorí robia v nepretržitej prevádzke a ktorí robia cez soboty a nedele. Toto nie je kvalita života a toto nie je sloboda,“ povedal predstaviteľ OZ KOVO Emil Machyna na protestnom pochode v Žiline.

Oficiálna politika dnes hovorí iba podnikateľskom prostredí – ako treba vytvoriť lepšie podmienky a ako znížiť dane, aby bolo viac práce a väčšia flexibilita. O dôstojnej práci sa toho dozvieme málo. Napríklad aj o žilinskom pochode s touto ústrednou myšlienkou.

„Dnes sa všetko skrýva za flexibilitu, ktorá je zakladom na zlepšenie ekonomiky. Za flexibilitu skrývame to, že musíme zaplatiť dlhy za banky a skrachované firmy a za všetko to, čo robí chamtivosť tých, ktorí nemajú absolútne žiadny kúsok pokory,“ povedal Emil Machyna od-

borárom z tribúny na žilinskom Mariánskom námestí.

„Každoročne stúpa aj počet priestupkov zamestnávateľov voči Zákonníku práce. Len v rámci inšpekcie práce bolo v roku 2012 zistených

ČO INÍ NEPÍŠU

7 075 porušení a v roku 2013 už 8 695. To znamená o 1 620 porušení viac, a to sú len tie, ktoré boli odhalené. Zneužívanie agentúrneho zamestnávania, fingovanie obchodných vzťahov a ďalšie podobné praktiky menia pracujúcich na novodobých otrokov,“ povedal na žilinskom pochode odborárov za dôstojnú prácu J. Kollár.

„Ja osobne som v práci mesačne 228 až 240 hodín, teda mám dvadsaťkrát dvanásťhodinovú zmenu a k tomu sedemdesiat až osemdesiat nočných zmien, aby som zarobil štyristotridsať eur a vyžil tak od výplaty k výplate. Na nejaké koničky nezostáva čas, nehovoriac o tom, že ani na dovolenku hoci aj raz za dva roky sa človek nemôže vybrať, lebo na to nemá, a pritom je aj tak stále v práci. Jednoducho len prežívame a sme okradaní o vlastné životy,“ tvrdí jeden z novodobých slovenských otrokov, pardon, v oficiálnom slovníku – zamestnanec. Popritom „úspešní manažéri“ dostávajú tisícové mzdy vo fabrikách, v ktorých robotníci brigádnickej pracujú za dvestopäťdesiat eur a menej.

„Ľudia na Slovensku naozaj otročia. Mój manžel pracuje každý deň od pondelka do nedele. Domov chodí na nejaké dve-tri hodiny. Vstáva každý deň ráno o tretej a je zrobený, ako keby mal o tridsať rokov viac. A to sme ešte radi, že má prácu,“ sťažuje sa matka dvoch detí, sama bez práce.

Ján ČERNÝ
Foto: teraz.sk

Divoký ekonomický izmus

Ivan BROŽÍK

Pomenovať ekonomický model, v ktorom (nielen Slovensko) funguje posledných dvadsať rokov, je takmer nemožné. Teda bolo by, samozrejme, možné, ale určite to nebude pravdivé. Ak by sme zvolili prístup plný fráz – potom žijeme v prostredí rozvíjajúceho sa trhového hospodárstva, podčiarknutého sociálno-demokratickou politikou. Alebo to môžeme skúsiť aj takto – jedna vec je, ako „onálepkujeme“ režim, a druhá, aké je zriadenie. Onálepkovanie režimu nie je objektívna politologická, ani sociologická kategória. Politické režimy sa politologicky nedelia na „komunistické“, „kapitalistické“, „degaulistické“, „thatcherovské“, „mečiarovské“ a pod..., ale na základe svojich formálne, reál-

ne inštitucionálnych a nakoniec ideologických parametrov – teda vzhľadom na inštitucionálny a ideologický status quo, ku ktorého stabilizácii slúžia.

Naša spoločnosť je už takmer štvrtstoročie masírovaná tým, že tu máme nejaký „mečiarizmus“, „dzurindizmus“ alebo „ficoizmus“. A vyhovuje to práve tak opozícii, ako aj momentálne vládnej koalícii či dokonca samotnej štátotrasne. Jedni kritizujú druhých, tí tretích, spolu sa hádajú najmä o tom, „čo za to“, ale určite nie o tom, čo je skutočne dobré pre občanov. Nadmieru podpory politickému folklóru, ak nie až ritu zo strany mediálneho prostredia, zapríčinila, že ani politici, ani občania vôbec netušia, v akom zriadení reálne žijú. Akú-takú

potuchu o tom majú podnikatelia, ktorí možno vidia, ale určite cítia, že podnikanie nefunguje tak, ako by v spoločnosti, ktorá sa rozišla s reálnym socializmom, malo. Azda najviac samotní ob-

KOMENTÁR

čania tejto prazvláštnej spoločnosti vnímajú, ako to celé stagnuje a upadá. A hapruje to nielen za vlády sociálnych demokratov, ono to nenapredovalo ani počas vlád, ktoré sa samolúbo nazývali pravivé.

Príčin zlyhania systému je viacero, ale možno najtragickejšia z nich spočíva v tom, že všetci nám vnucujú štýl vládnutia protagonistov onoho reálneho socializmu. Nechcú si to priznať, takéto

konštatovanie považujú za urážlivé osočovanie. A ak niekto na to poukazuje, zväčša ho zaradia do nejakej nepriateľskej „skupinky“. A rýchlo kamsi upracú... Klientelizmus, korupcia – systém „vyhrajte voľby a môžete všetko“, uprednostňovanie svojich pred nesvojimi, nerovnaké pravidlá hospodárskej súťaže pre každého, to je iba veľmi oklieštený sumár toho, čo tu „ďalejšlúziace“ izmy páchali a páchajú.

Antiutopistický román 1984 od Georgea Orwella je jedno z najznámejších diel svetovej literatúry nášho storočia. Spája v sebe prvky spoločensko-politického a vedecko-fantastického románu. Je obžalobou komunistickej diktatúry, ktorá v roku 1984 ovládla všetko, vrátane ľudského myslenia. Žeby naozaj komunistickej? Aká, ak nepoužijem slovo diktatúra – lebo to by naozaj nebolo spravodlivé – moc u nás na Slovensku vládne po takmer sedemdesiatich rokoch? (Román vyšiel v roku 1948.) Alebo si pomôžeme jedným mýtom, ktorý sa nikto nepokúšal naozaj zodpovedne

vysvetliť. Je ním HDP – hrubý domáci produkt. Akási veličina, ktorá zo Slovenska svojho času urobila „ekonomického tigra“, ale rozhodne neplatí, že sa „tigrím skokom“ zlepšilo aj postavenie obyvateľov Slovenska. Jedna z mnohých záhad rastu nášho HDP je, že reálne mzdy po roku 1989 nerastú so stúpajúcim HDP Slovenska. Je to preto, lebo v rámci motroctva (moderného ekonomického, ale neraz aj stranickeho otroctva) sme na Slovensku po roku 1989 nahradili všeludové a štátne vlastníctvo výrobných prostriedkov kolonizačným vlastníctvom. A z nášho HDP sa tak tešia ponajviac majitelia bankových účtov v Belize alebo na Šalamúnových ostrovoch. Príklad najnovšieho nemocničného škandálu je jasným potvrdením predchádzajúcej vety. Tak teda, vážení páni tam hore, povedzte nám, v akom ekonomickom a spoločenskom modeli to vlastne dvadsaťpäť rokov po tom nežnom prevrate či revolúcii (vyberte si) – vlastne žijeme a potácame sa k biednym zajtrajškom...

Najprv volič, potom fanúšik

Roman KALISKÝ-HRONSKÝ

Sobota 15. novembra má viac zaujímavých prívlastkov. Je volebná, pretože sa konajú komunálne voľby, je športová, lebo večer hrajú naši futbalisti v Macedónsku, a je aj výročná, lebo znamená predvečer revolučných udalostí, ktoré sa v Bratislave začali 16. a z Prahy sa rozbehli po 17. novembri na celé územie bývalej ČSSR.

Novembrová eufória spred štvrtstoročia sa postupne vytratila, ale je priam symbolické, že občania môžu aj po dvadsiatich piatich rokoch vyjadriť svoju vôľu a politické zmysľanie v slobodných voľbách. Podobne ako značná časť verejnosti rezignovala na účasť v politickom živote, veľká časť verejnosti rezignovala aj na podporovanie našich športovcov. Občasné vzopätie vlastenectva pri podporovaní našich hokejistov či zimných olympio-

nikov sa v rámci futbalu nekonalo od účasti našej reprezentácie na majstrovstvách sveta v roku 2010. Ale zrazu sa to zmenilo. S príchodom nového trénera reprezentácie Jána Kozáka slovenskí futbaloví reprezentanti naliali

POZNÁMKA

do verejnosti novú energiu. V rámci aktuálnej kvalifikácie na Majstrovstvá Európy 2016 slovenské mužstvo ešte neprehralo, naopak, zdolalo papiero silnejších súperov a porazilo aj aktuálnych majstrov Európy. Tu treba pripomenúť, že pritom ešte vlni slovenská futbalová reprezentácia len remizovala s minštátom Gibraltár 0 : 0. Potom akoby tréner Kozák šibol čarovným prútkom. Kozákovi najprv porazili v Kyjeve reprezentáciu Ukra-

jiny 0 : 1, čo bolo sľubné, no ešte to nič neznamenalo. A potom prišiel október.

Španielski futbalisti neprehrali kvalifikačný zápas na európsky či svetový šampionát od roku 2006. V októbri nastúpili v Žiline proti Slovensku. Slovinci vyhrali 2 : 1 a zrodilo sa prvotriedne prekvapenie. O pár dní slovenskí reprezentanti porazili Bielorusov 3 : 1 v meste Borisov a naši sú na čele kvalifikačnej tabuľky na majstrovstvá Európy. Nikdy počas éry samostatnosti sme ešte nemali lepšie rozohranú kvalifikáciu. Zaujímavé je, že kým pre Slovensko bol zápas proti Španielom zápasom roka, pre Španielov išlo o zápas proti ľahšiemu súperovi zo strednej Európy, ktorého hráčov zväčša vôbec nepoznali. Lenže prehrali.

K novej situácii sa cez internet vyjadril aj premiér R. Fico, keď napísal: „Gratulujem našim chlapcom k skvelo odohratým stretnutiam. Mám radosť z toho, že na ihrisku nechali srdce a reprezentujú našu malú krajinu veľkými písmenami vo svete. Uvedomujem si však, že naša futbalová infraštruktúra nezodpovedá záujmu o najpopulárnejšiu hru na svete. Podpísali sme preto memorandum o rekonštrukcii dvadsaťjeden futbalových štadiónov na Slovensku, z ktorých vyrastú moderné stánky, na ktoré sa oplatí prísť pozrieť. Aj 15. novembra určite nebudem chýbať pred televíznou obrazovkou a podporovať našich chlapcov proti húževnatému súperovi z Macedónska.“

Po Španielsku narástla fanúšikov chuť a očakávali, že v ďalšom súboji proti Bielorusom musia naši futbalisti vyhrať. Aj vyhrali a stali sa dočasnými hrdinami. V ďalších zápasoch budú v úlohe favorita a slovenským fanúšikom sa opäť zvýšila chuť na sledovanie zápasov našej reprezentácie. Vrávi sa, že na Slovensku každé rozumie futbalu a politike. Po 15. novembri budú obe témy vo verejnosti opäť živo diskutované.

AKO BOLO, ČO BOLO

Začiatkom roka 1990 zvolili za prezidenta Václava Havla. V prvom čísle občasnika Verejnosť (bol som jedným z zakladajúcich redaktorov) napísal Ján Budaj: „Cítim znechutenie nad jednoduchosťou poslancov. Prečo sa aspoň sedem státočných nepostavilo za svoj názor – veď títo istí politici schvaľovali pred časom zostavenie zákonov proti prejavom občianskej nespokojnosti, ktorá vyvrcholila navrhnutím Václava Havla za prezidenta. Hanbím sa za ich strach a premýšľam, z čoho pramení. Čo si o tom má myslieť náš občan? Je to návod, ako sa chovať, recept pre ostatné zastupiteľské orgány?“ Zjavne sa mu nepáčila reakcia stáda.

V januári 1990 sme zverejnili programové ciele hnutia VPN Predstava o krajine. Požadovalo sa v nich: „Prinavrátanie tradície Slovenska ako križovatky – a nielen jazykových – dejín Európy, pestovanie európskej vzdelanosti – aj

v kontexte Európskej univerzity (pozn. red.: mysleli Sorosovu univerzitu, ktorá mala vzniknúť v budove terajšej NR SR). Ako krok k vytvoreniu moderných kultúrnych vzťahov medzi najbližšími susedmi: Slováckmi a Maďarmi, Slováckmi a Rakúšanmi, ale aj Česko-Slovenskom a

modelovať stádo bez minulosti. Medzi signatármi chýbal Budajov podpis. Ten neskôr prijal vodcov národnárskej demonštrácie na čele s Mirom Gregorom a v televízii vyhlásil: „Samostatné Slovensko, môžeme o tom hovoriť.“ Vzápätí ho obvinili zo spolupráce s ŠTB.

z roku 1945. Čitateľ sa dozvedel, že Prahu ubránili „vlasovci“, ktorých vodcovia povstania namiesto vďačnosti za pomoc vydali NKVD. Anton Hrnko zverejnil články o prvej Slovenskej republike, Dušan Škvarna o slovensko-maďarských vzťahoch. Ján Mlynárik

deformovali smernice ako Pouchenie z krízového vývoja či televízny dokument V znamení kríža. Neobišiel som televízne vystúpenie obhajcu prezidenta Dr. Jozefa Tisa Ernesta Žabkaya v relácii Kontakt: „Jedni tvrdia zločinec, iní hovoria svätec. O to viac sa mi zažiadalo poznať skutočný príbeh tohto človeka, tragicky končiaci príbeh politika, ktorý sa v najťažších chvíľach národa neschoval do úzadia ani neušiel, ale odvážil sa vziať zodpovednosť do vlastných rúk. Mal by to byť príbeh so všetkým, čo, ako a kedy sa stalo.“ Bez demagogie či glorifikácie.

Ludia z vedenia VPN, čo hlásali, že „len pravda nás oslobodí“, odrazu pravdu nechceli. Zápas o národné korene pokračoval. Aj keď mali títo autori rôzne názory na slovenskú štátnosť, otvárali dvere k historickej pravde, ktorá nás k nej priviedla. Svojou hrivnou k nej prispela aj časť národne orientovaných redaktorov, ktorí odišli z Verejnosti a založili týždenník Nový Slovák.

Retrocauserie o slobode a stáde

Peter VALO

Európou, ako to zdôraznil iniciátor Európskej univerzity, Američan maďarského pôvodu pán Soros.“ V dokumente, ktorý podpísali predstavitelia VPN a MNI, sa hovorilo o krajine. Ani slovo o národe a potrebe doriešiť našu pokrútenú históriu. Kým Poliaci, Česi, Maďari si ďalej pestovali vlastné dejiny, my sme si mali vystačiť s vykastrovanými. Akoby niekto chcel vy-

Zaujímavé. „Eštebákum“, ktorí boli vo vysokých funkciách, ale šli poruke svetoobčianskej skupine, sa nevyčítalo nič. Na pranie sa dostali tí, ktorí si mysleli niečo iné.

Čitateľa boli hladní po historickej pravde. Ponúkli sme im pohľady Jozefa Jablonického na deformované výklady SNP. Z pera Pavla Tigrida sme osvetlili Pražské povstanie

priblížil generála Štefánika. Milan Ďurica ponúkol kritickú esej s názvom Akí sme. V seriáli Overtúry skonu objasnili Ján Čomaj a Juraj Vereš konflikt matičiarov s prezidentom Novotným a ďalšie udalosti, ktoré viedli k politickej zmene v roku 1968. Do tridsiateho prvého čísla som napísal causerie Národ nie je bonsaj. Žiadal som odkliatie dejín, ktoré

SEBAOBRAÑA

Do debaty o pokračujúcom roztvárani sa sociálnych nožníc medzi chudobnými a bohatými vrstvami nedávno vstúpil francúzsky ekonóm Thomas Piketty so svojou knihou *Kapitál v 21. storočí*. Kniha je dosť komentovaná v globálnych médiách, ale i tie napokon uzatvárajú debaty o nej s tým, že ani Piketty neponúka reálne riešenia problémov chudoby. Ako zamedziť tomu, aby bohatí stále viac bohatli a chudobní stále viac chudobneli, nechce prezradiť zatiaľ nikto.

Globálny kapitál a sociálne nožnice

Záchrana finančných inštitúcií počas nedávnej recesie utvrdila názory, že ekonomický aj politický systém je nastavený najmä na prospech tých najbohatších. Do tohto priestoru vstúpil Piketty s knihou, ktorá potvrdzuje roztvárajúce sa nožnice medzi percentom boháčov a ostatnými, no zároveň argumentuje, že je to dôsledok „normálneho fungovania kapitalizmu“.

Výskumný pracovník z Peterson Institute for International Economics vo Washingtone, Tomáš Hellebrandt hovorí: „Väčšina popredných ekonómov zhodnotila Pikettyho knihu ako veľký prínos pre ekonomickú vedu. To neznamená, že všetci súhlasia s každým Pikettyho záverom. Jeho teória aj návrhy riešení boli podrobené diskusiám a kritike. Vo všeobecnosti by som debaty, ktoré dosiaľ prebehli, vyhodnotil asi tak, že Pikettyho dáta obstáli najlepšie, zatiaľ čo nad jeho teóriou bolo niekoľko oprávnených otázok, ktoré zvýrazňujú potrebu ďalšieho výskumu. Čo sa týka jeho hlavného riešenia problému, teda globálnej dane z majetku, tu sa väčšina odborníkov zhoduje, že v kontexte globalizovanej ekonomiky, voľného pohybu kapitálu a štátov, ktoré medzi sebou súťažajú o investície, je to dosť nereálny návrh.“

Rozdiely medzi bohatými a chudobnými sa zatiaľ stále zväčšujú, čo už dnes je nepochybne zásadný problém tohto sveta. Príjmové a majetkové rozdiely vraj majú byť otázkou spravodlivosti. Jeden názor hovorí, že príjem by mal odrážať usilovnosť a vôľu tvoriť hodnoty a riskovať, ale nemal by byť dôsledkom náhody a iných okolností, ktoré človek nemôže ovplyvniť. Určitá miera nerovnosti vraj nie je v rozpore so spravodlivosťou. Lenže rozdiel medzi možnosťami a príležitosťami, ktoré napríklad má syn úspešných rodičov, čo nešetří na investíciách do synovho vzdelania, a možnosťami nejakého Róma z osady, ktorý márne hľadá prácu, nemožno pripísať len vyššej usilovnosti a cieľavedomosti. Syn z bohatej rodiny mal prostste šťastie na rodičov a prostredie, v ktorom vyrastal.

Veľké príjmové nerovnosti sa tiež spájajú s viacerými nežiaducimi dôsledkami, od kriminality, cez finančné krízy, nižší hospodársky rast, malú mieru sociálnej mobility až po nižšiu politickú a občiansku angažovanosť. Určiť rozsah vlastníckych práv s odvolaním sa na vnútornú hodnotu slobody je problematické. Sloboda je vzácna nie sama osebe, ale preto, že je nevyhnutná pre ľudskú dôstojnosť, lebo každému umožňuje konať podľa vlastného presvedčenia to, čo život robí hodnotným.

Ak však ide o ľudskú dôstojnosť, nemožno zabudnúť na to, ako práve tí bohatí vždy tvrdili, že chudoba cti netráti... Presvedčenie o vlastnej vnútornej slobode pri skapínaní od hladu je málo povznášajúce.

Robert LANDIS

Ján BUDAJ, tribún novembra 1989 o slovenskom politickom príbehu Slovensko malo zostať českou provinciou

Zhovárala sa Eva ZELENAYOVÁ – Foto: internet

Ján BUDAJ bol jedným z hlavných protagonistov nežnej revolúcie v roku 1989, na základe ktorej sa slovenská a česká spoločnosť vyrovnala s komunistickým režimom bez jediného výstrelu, bez násilia. Túto revolúciu dosiaľ uznávajú európske elity ako príklad mierumilovného porazenia totality. Nikdy však – a hlavne v čase revolúcie – nebolo vždy všetko optimálne. Aj Ján BUDAJ si spomína a analyzuje, ako nová česká elita od začiatku potláčala národné práva Slovákov.

• Akú rolu v tom zohrala národná otázka?

Ponovembrové udalosti neboli iba bojom o nastolenie slobody a demokracie. Ten sa predsa odohrával najmä počas štyridsiatich rokov neslobody. Nastolením „slovenskej otázky“ sa začala posledná kapitola vyše storočných sporov o slovenské sebaurčenie. Po roku 1989 sa tie spory nevedli iba s Prahou, ale aj vo vnútri kultúrnej aj politickej slovenskej komunity. Hádám aj preto bol ich priebeh (od 1990 do 1993) taký bolestivý a z hľadiska

pochopiť ani nasledujúce kapitoly slovenského politického príbehu.

• Myslite si, že je ešte potrebné venovať pozornosť obdobiu komunizmu a jeho obetiam?

Obete komunizmu boli novým politickým, spravídla zaradeným v komunistickom režime, na ľarchu. V lepšom prípade im pripomínali ich neodvahu. Niektorým aj osobne zlyhania či doslova účasť na zločinoch. Aký asi mohol mať vzťah k obetiam komunizmu povedzme obľúbenec Havla a hlava federálnej

litický väzni mohli nových politikov iba ponižene prosiť o pozornosť...

• Komunizmus bol porazený, no napriek tomu víťazmi transformácie sú najmä predstavitelia bývalého režimu. Prečo?

Lebo sa zachovala právna aj personálna kontinuita moci. Začalo sa to v decembri 1989, keď sa české OF náhle zrieklo revolučnej paradigmy. Prax komunistickej moci už nebola kriminalizovateľná. Skvele o tom píše český historik J. Suka v knižke *Labyrintem*

Ján Budaj na mitingovú tribúnu na Námestí SNP v Bratislave prvý raz sprevádza Alexandra Dubčeka.

zvolených nástrojov aj mimoriadne špinavý. Dodnes nám nesmierne chýba poctivý historiografický výskum. Po údajnom nežnom rozvoje medzi politikmi prevážil pohodlný a aj utilitárny postoj, že čo si už budeme vyčítať, hlavne že všetko dobre dopadlo. A historici, u nás tradične politicky poslušní, to tiež nechali tak. Ale bez pravdy o vzniku samostatného štátu sa nedajú

vlády v období 1989 – 1992 Marián Čalfa? Za totality bol autorom obuškového zákona a ako predstaviteľ komunistickej strany a člen vlády niesol spoluzodpovednosť za výčiny režimu voči Charte aj tajnej cirkvi, proti demonštrantom napríklad počas „Palachovho týždňa“, aj počas zásahu na Národnej triede v Prahe. Ale zatiaľ čo jeho hviezda po nežnej revolúcii prudko stúpala, po

revoluce. Aj keď neskôr boli prijaté zákony o zločinnosti komunistického režimu, nebol v nich ani riadok o zodpovednosti osôb – zločincov režimu. Bolo to skôr komické, ako odrazu všetci odsudzovali bývalý režim, ešte aj vedúci predstavitelia komunistickej strany! Ako môže byť KŠČ súčasne zločinnou aj legálnou politickou silou? Ako môžu byť dôstojníci ŠtB razom „nástrojom

odsúdeniahodného režimu, ktorý potláčal ľudské a občianske práva“, a zároveň tí istí dôstojníci ŠtB vystupujú ako hodnoverní svedkovia v súdnych konaniach, v ktorých nimi prenasledovaní kňazi či disidenti si bránia svoju česť? Ako je možné, že bez odsúdenia, ba bez obvinenia obišiel vlastizradný Vasil Biľak? Prečo neprišiel ani len o nelegálne nadobudnutú vilu? Absurdnosť za absurdnosťou... Dnes sú u nás dôstojníci ŠtB honorovaní vysokými dôchodkami aj s výsluhovými doplatkami za hodnosť aj za roky odsúdené pri potláčaní slobody a demokracie! Ale politický väzni z Jáchymova majú iba ak žobračky alebo, žiaľ, už iba náhrobné kamene. Áno, venujem sa obdobiu komunizmu aj jeho obetiam, ale nie falošne. Ak sa mienime aj ďalších dvadsaťpäť rokov iba takto „vyrovnávať s minulosťou“, potom to radšej nechajme.

• Splnil nový režim vaše očakávania?

Naše pomery dnes nie sú a ani nemôžu byť iné, než aké vytvorili nami zvolení poslanci. Tí formovali vlády, súdne aj kontrolné inštitúcie, dohliadali na tajné služby aj na sociálnu politiku a hospodárenie štátu. Ťažko sa nám priznáva spoluzodpovednosť, keď systém nespĺnil naše očakávania. Poriadok s nepoctivými alebo zlodejskými politikmi môžeme urobiť iba my voliči, nikto zvonka nám s tým nepomôže. Aj to je dôsledok našej slobody a zvrchovanosti. Prežili sme dvadsaťpäť rokov v slobode, mieri a z toho už vyše dvadsať rokov vo vlastnom demokratickom štáte. To je veľká vec. O takom niečo nemohli naši predkovia na Slovensku ani len snívať. No na budovaní republiky je ešte veľmi veľa práce.

Bučiaca jednostrannosť RTVS

Drahoslav MACHALA

V súvislosti s RTVS je skutočne prídovne používať termín „verejnoprávny“. Príznačnou črtou spravodajstva takzvanej Slovenskej televízie je ich jednostrannosť. Slovenská televízia by mala byť médiom, ktoré by sme vo všeobecnosti mali považovať aj za významnú kultúrnu a vzdelávaciu inštitúciu. Viackrát som aj v tejto rubrike upozorňoval na bučiacu jednostrannosť pri informovaní, na nevyváženosť, na zreteľnú stranickosť, na pokrivené hodnotenia a neraz aj na lajdáckosť a nedostatočné vedomosti redaktorov.

Slovenská televízia v tomto trende veselo pokračuje ďalej. Historici Ivan Mrva a Vladimír Segeš napísali a v roku 2012 v *Perfekte* vydali skvelú knižku *Dejiny Uhorska a Slováci*. Zo slovenského hľadiska napísali brilantnú historickú esež, ktorá posudzuje konanie a sebavedomé skutky národa Slovákov v celom tisícročnom spoložití s Maďarmi, Nemcami, Chorvátmi a obyvateľmi Sedmohradska v rámci

Uhorského kráľovstva... Tento doslova historický počin Slovenská televízia úplne odignorovala! Keď však ich kolega v Prešove Peter Kónya, ktorý žije v predklone pred všetkým maďarským a verne slúži maďarským záujmom na Slovensku, vydá duplicitnú knihu pod názvom *Dejiny Uhorska, hneď sa tento akože „vydavateľský počin“ prezentuje a propaguje v spravodajstve RTVS. A vydavateľkou tej-*

O ČOM JE REČ

to zlomyseľnosti nie je nikto iný ako známa maďarónka, ktorá paradoxne predtým dlhé roky pracovala práve v Perfekte, kým tam za sebou nespálila mosty a nezaložila si vlastné vydavateľstvo, ktoré štedro féduje maďarská loby nášho južného suseda. Takéto počínanie nemožno hodnotiť inak len ako prejav priznanej zlomyseľnosti. Prítom Perfekt vždy prichádza s novými a novými edičnými nápadmi, ktoré vytvárajú dostredivú atmosféru na spoložitie medzi

Slovákmi a Maďarmi. A čuduj sa svet – v slovenskom verejnoprávnom RTVS sa propaguje kniha žoldniera Petra Kónya a jeho kamarily. Pre autorov, ktorí prichádzajú s objavnou tematikou o Uhorsku ako prví, sa v televíznom centre Mlynskej doliny nijaký priestor nenájde, pre maďarských poslucháčov je ho habadej...

Je načase, pán riaditeľ Mika, zväziť mieru jednostrannosti i jednostrannosti v inštitúcii, na čele ktorej stojíte. Za vášho pôsobenia dosahuje nebyvalé rozmery. Moderátori, ako povedzme Petra Bernasovská a jej podobní, prepožičiavajú svoj vysielací čas iba samým „smotánkovým“ známym kamarátom, prípadne exponentom z havlovského podsvetia, a o skutočnom dianí v slovenskej kultúre ani nechyrova! Len zráťajte, ako často sú „v jej programe“ na Rádiu Slovensko českí kamaráti...

Povinnosťou RTVS je tiež budovať štát, ktorý sme v rokoch 1992 – 1993 zakladali. Lenže RTVS tento štátotvorný proces vedome ignoru-

je a správa sa ako protištátna a štát rozkladajúca inštitúcia, lebo prináša surovo jednostranné, zaujaté, nevyvážené, a preto zvrátené spravodajstvo, na míle vzdialené reálnej skutočnosti. Je to vaša inštrukcia, že každá spravodajská relácia sa začína pokiaľ možno s čo najnegatívnejšou informáciou?

Preto ako jeden z prvých verejne odmietam počúvať čo i len v náznačkoch – ale už aj vo verejných vyhláseniach – že sa chystá zákon, ktorým by RTVS žiadala od parlamentu zvýšiť poplatky za služby retransmisie. Na takýto postoj vyzývám aj ďalších nespokojných spoluobčanov. A manažmentu RTVS odkazujem: zabudnite!

Aj v susednom Maďarsku chcel Viktor Orbán zasiahnuť do mediálneho prostredia. Zdaníť internet. Musel však cúvnuť pred masami na uliciach. Len nech pán Mika neskúša trpezlivosť slovenských televíznych divákov a rozhlasových poslucháčov. Lebo do roka a do dňa od zvýšenia poplatkov za tú protislovenskú biedu, ktorá každodenne dostávame z tzv. verejnoprávných médií, sa môže tiež aj so svojím vybíjaným manažmentom ocitnúť na prancieri nespokojných koncesionárov. Trpezlivosť už dávno nebola taká krehká... Aby sa slobodní ľudia opäť raz neobjavili na námestiach!

Malý prehľad udalostí spred dvadsiatich piatich rokov

November '89 - niet veľmi čomu tlieškať

Ján ČOMAJ – Foto: archív SNN

Ak pri štvrtstoročí od novembrových udalostí v bývalom Česko-Slovensku chceme aspoň stručne zhrnúť udalosti, ktoré predchádzali masovým demonštráciám a zásadným spoločenským zmenám, musíme najprv charakterizovať jestvujúce opozičné sily v spoločnosti. Napokon, práve tie iniciovali veľký politický pohyb, ktorý vyústil do úplnej zmeny režimu.

Najsilnejšou opozičnou silou, početne i významovo, boli „šesťdesiatosmičkári“ – tisíce aktívnych občanov, ktorí sa v šesťdesiatych rokoch rozličným spôsobom a z odlišných ideologických postojov aktivizovali v úsilí o demokratizáciu spoločnosti. Ich aktivity vrcholili v politickej snahe o „socializmus s ľudskou tvárou“ a v máji 1968 v novom akčnom programe Ústredného výboru KSČ, principiálne odlišnom od totalitného a demagogického programu dovtedajšieho stranického vedenia, slepo kopirujúceho bezduchý kremľský typ socializmu.

■ NORMALIZAČNÉ GILOTÍNY

Väčšina z týchto osobností bola po okupácii vojskami Varšavskej zmluvy profesionálne, materiálne i spoločensky degradovaná, mnohí boli hneď po roku 1969 vyhodení z KSS a zbavení svojich miest. Niektorým sa však podarilo prečkávať dvadsať rokov „normalizácie“ vo vnútri strany, hoci aj bez výraznejších aktivít a funkcií.

Druhou najpočetnejšou skupinou boli ľudia, ktorí v mladosti zažili opojné šesťdesiate roky a povzbudení gorbáčovskou „perestrojkou“ požadovali aspoň také zmeny, aké sa vtedy diali v ZSSR. Z týchto ľudí veľká časť pôsobila v politike alebo mala dôležité postavenie v podnikoch, školstve, vo vede, v prognostike, justícii, tlačí a umeleckom svete.

Tretou silou boli vysokoškolskáci, dôležitá a dynamická sila v čase podobných prevratov.

V posledných rokoch sa voči politickej praxi množili protestné hlasy ekologov – aj teraz patrili k dôležitej, štvrtej skupine spoločenského protestu.

No a boli tu predstavitelia cirkvi a obce veriacich, najmä aktivisti tzv. „tajnej cirkvi“, okrem iného aj organizátori „sviečkovej manifestácie“ v Bratislave poldruha roka predtým. Vedno predstavovali reálnu politickú váhu, čo si aspoň niektorí z vtedajšej komunistickej verchušky začali konečne aj uvedomovať.

■ ZAČALI TO ŠTUDENTI

Očividný spoločenský pohyb môžeme pozorovať od pondelka 13. novembra 1989 – v ten deň sa začal proces so skupinou štyroch disidentov – s bývalým marxistickým filozofom Miroslavom Kusým, ktorý sa v rokoch „normalizácie“ stal otvoreným kritikom politiky KSČ, okrem iného aj svojimi príspevkami v rozhlasovom vysielaní stanice Slobodná Európa, so spisovateľkou a bývalou redaktorkou Smeny na nedeľu Hanou Ponicovou a s dvomi menej známymi disidentmi Antonom Seluckým

a Vladimírom Maňákom. Na osobitný proces čakal katolícky disident právnik Ján Čarnogurský...

Každý deň – počas celého procesu – sa pred bratislavským Justičným palácom stretala početná skupina bratislavských vysokoškolských, čo prirodzene dráždilo politickú vrchnosť. Zbor národnej bezpečnosti dostal príkaz okato ich strážiť – okato preto, aby nahnali strach okoliu, ale nezasiahnuť, aby sa nevyvolal masový odpor najmä medzi študentmi. ŠtB už malo totiž informáciu, že medzi študentmi sa rozširuje myšlienka demonštratívne si pripomenúť Medzinárodný deň študentstva – navyše išlo o okružle päťdesiaty výročie zatvorenia českých vysokých škôl nemeckými úradmi na jeseň v roku 1939.

Študenti sa dohodli, že sa pochod uskutoční už v predvečer jubilea, lebo to pripadalo na piatok a hrozilo, že by veľa študentov v priebehu dňa odcestovalo domov. Strach však zapôsobil – účasť študentov nebola veľká. Asi dvestopäťdesiat vysokoškolských sa zišlo pred dnešným Prezidentským palácom, pochytili sa za ruky a prešli od vtedajšieho Mierového námestia husím pochodom dolu centrom Bratislavy až po vtedajšie slovenské ministerstvo školstva, kde ich dokonca prijali predstavitelia ministerstva i ústredného výboru strany. To bol zásadný rozdiel medzi bratislavskou demonštráciou a oveľa väčšou pražskou na ďalší deň, ktorá – ako sa stále jasnejšie ukazuje – bola v réžii štátnej bezpečnosti ako impulz k politickému prevratu.

■ DNI PO

Správa o pražských udalostiach 17. novembra, aj tá falošná o zabití jedného študenta, ale aj o zadržaní Alexandra Dubčeka, sa už 18. novembra ráno rozšírila ihneď po drastickom rozohnaní pražskej študentskej demonštrácie. Najucelenejšie o tom informovala rozhlasová stanica Slobodná Európa, vysielajúca z relatívne blízkeho Mnichova.

Už v tú sobotu sa zišlo niekoľko aktívnych disidentov a zástupcov spomínaných opozičných skupín, aby sa poradili, čo v danej situácii robí. V nedeľu 19. novembra sa na ich podnet zišlo asi päťsto ľudí vo výstavnom pavilóne Umeleckej besedy slovenskej a toto búrlivé stretnutie sa zároveň stalo aj zrodom názorovo širokospektrálneho hnutia Verejnosť proti násiliu. Iniciovali ho najmä členovia Mestskej organizácie Zväzu slovenských umelcov, ktorí novej organizácii poskytli aj svoje priestory na Dostojevského rade. Už na ďalší deň, v pondelok

20. novembra, sa VPN predstavila občanom na zhromaždení v Malej scéne SND. Agenti ŠtB obe akcie len mlčky pozorovali a zaznamenávali.

Medzitým sa nové hnutie inštitucionalizovalo. Na čelo sa postavil koordinačný výbor v zložení: maliar M. Cipár, spisovateľ L. Feldek, herec M. Kňažko, ekolog J. Budaj, sociológ F. Gál, ktorý sa stal aj vodcom hnutia, dramaturg L. Snopko, novinár E. Gindl, literárny vedec P. Zajac, sochár V. Kompánek, psychológ M. Bútor, výtvarník R. Sikora, pričom konateľmi sa stali ďalší aktivisti – literárny kritik V. Mikula, ekolog F. Tatár, bývalý asistent marxizmu M. Šimečka, bývalý marxistický filozof M. Kusý, publicista M. Žiak, ekonóm J. Kučerák, ekologička M. Filková, dramaturg M. Porubjak, architekt B. Kraus, pedagóg J. Zářiš, sochár J. Jankovič a programátor A. Zimmerman.

Demonštrácie sa v priebehu dvoch-troch dní rozšírili na celé územie Slovenska.

■ PRVÉ ZHROMAŽDENIE

Prvé veľké zhromaždenie sa uskutočnilo 20. novembra na bratislavskom Hviezdoslavovom námestí. Rečníci oslovili dav z piedestálu sochy P. O. Hviezdoslava pred historickou budovou Slovenského národného divadla. Medzi rečníkmi boli aj dvaja vysokoškolskáci z Prahy, ktorí podali nielen svedectvo o pražských udalostiach, ale aj o vytvorení Občianskeho fóra ako hlavnej politickej sily tých dní.

Na ďalší deň už demonštrovali študenti všetkých vysokých škôl na Slovensku.

Od 22. novembra sa demonštrácie v Bratislave preniesli na Námestie SNP a moderovali ich Milan Kňažko a Ján Budaj. O deň neskôr sa k mnohotisícovému davu prihovril Alexander Dubček, ktorý verejne vystúpil prvýkrát od roku 1969, teda po dvadsiatich rokoch.

Zmenou demonštrujúceho davu sa zmenila aj tónina demonštrácií a obsah požiadaviek – od prevažne študentských k principiálnym politickým témam a občianskym slobodám. Základnými požiadavkami sa stali zrušenie vedúcej úlohy strany v ústave a praktickom živote, odstránenie dominantnej úlohy marxizmu-leninizmu v politickej praxi a vo filozofii, presadenie slobody slova, zhromažďovania a pohybu, uskutočnenie slobodných volieb pri voľnom súperení niekoľkých politických strán a vytvorenie právneho štátu so všetkými atribútmi a dôsledkami.

Základné spoločenské zmeny sa mohli začať uskutočňovať. Prvým vážnym dôsledkom zmien na Slovensku bolo vytvorenie „vlády národného porozumenia“, ktorej predsedom sa stal profesor Milan Čič, v poslednej etape socialistického režimu minister spravodlivosti, a predsedom Slovenskej národnej rady Rudolf Schuster.

Cesta veľkých zmien a nových nádejí pre Slovensko sa začala. Aj cesta k našej samostatnosti. Ibaže pri dvadsiatom piatom výročí prevratných udalostí – azda okrem tejto túžobnej zmeny – pri všetkej úcte k hodnotám demokracie treba si pokorne priznať, že nie je veľmi čomu tlieškať.

POZNÁMKA

Francúzsko-nemecký spoločný televízny program ARTE pri príležitosti pádu Berlínskeho múra, teda po štvrtstoročí od radikálnej zmeny pomerov v Európe, odvysielal seriál pod názvom *Quo vadis kapitalizmus – kam kráčaš kapitalizmus*. Vidieť a počuť ako sa celkom vážne rozoberá učenie Karola Marxa, jeho ekonomické analýzy kapitalizmu, je viac ako pozoruhodné o to väčšie, že ide o západoeurópske videnie. Nemci sa k Marxovi hlásia ako k súčasťi národného kultúrneho dedičstva.

Kam smeruje kapitalizmus

Dušan D. KERNÝ

Zdá sa to neuveriteľné, ale prudký nástup globalizácie, celkovej zmeny nielen politického, ale aj ekonomického života, vyvoláva zrejme potrebu po dvadsiatich piatich rokoch obzrieť sa späť. Je viac ako pozoruhodné, že tento priestor tak na Slovensku, ako aj v Čechách využila svojrázna skupina analytikov, vedcov s dlhou stážou a reputáciou. Časť z nich je aktívna v politike, či už v europarlamente alebo v slovenskom parlamente, časť na univerzitách alebo na akademickej pôde.

■ PO ŠTVRTSTOROČÍ

Prvé dielo tohto druhu vychádza k dvadsiatemu piatemu výročiu dramatických udalostí roku 1989. Autori tak využívajú príležitosť znovu sa zamyslieť nad vývojom, nad problematickými udalosťami – lebo najmä sociálne zmeny, ktoré sa odohrali, neboli bežnými udalosťami. Knihu pod názvom *Revolúcia alebo transformácia* dnes možno vidieť v popredných knižkupectvách či už v Prahy, Brna alebo Bratislavy – je to zásluha vydavateľstva Slovenskej akadémie vied VEDA a o. i. Ústavu politických vied SAV pod vedením M. Pekníka. O zásluhy sa delí s Filozofickým ústavom Akadémie vied Českej republiky a Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe. Toto je dostatočným vysvedčením, že riešenie vedeckej úlohy pod názvom *Marx a spoločenské zmeny po roku 1989* je – zdanlivo paradoxne – aktuálne práve teraz. Tým je analýza prelomová – otvára kvalifikovanú a kritickú diskusiu o dôsledkoch štvrtstoročného pokusu o expanziu globálneho kapitalizmu. Nejde teda o popisnú kritiku, ale o mnohostranný rozbor, na ktorom sa podieľali verejne známi i menej známi odborníci a odborničky z Čiech, ale tiež zo Slovenska a z USA.

■ HISTORICKÝ ZLOM

Východisko je v tom, že udalosti, ktoré ovplyvnili a najmä zmenili životy ľudí v mnohých štátoch tak na Východe, ako aj na Západe i v rozvojom svete, boli nielen historickým zlomom, ale spôsobili i globálnu ekonomickú krízu, finančné a ekonomické prepady, pričom sa očakávajú sociálnych zmien na lepšie nenaplnili. To všetko je spojené so závažnými civilizáčnými a ekologickými zmenami. Analýza preto z rôznych strán rozoberá, aký bude budúci vývoj – smerujeme k revolúcii alebo k evolučným premenám, k transformácii?

Je jasné, že od krízy môže vývoj smerovať k zmene, teda že treba mapovať nedostatky globálneho kapitalizmu – a najmä demonštrovať, že na jeho kritike sa treba podieľať, že sa treba na nej zúčastňovať a formovať jej podobu. Fakt, že sa to robí v prácach odborníkov s úplne rozličnou výstavou skúseností, že sa tu využíva unikátna spolupráca vedcov z dvoch štátov, ako je Slovensko a Česko, a rôznych vedeckých pracovísk v USA, robí výsledný súbor prác významným príspevkom do formovania nielen odbornej, ale najmä verejnej mienky. Je to dôležité najmä v „slovenskom preideologizovanom provinčnom prostredí“. Aby sme použili citát jedného z autorov, poslancu a vedca L. Blahu, je tu plno „tretotriednych neoliberalných inkvizítorov“. A tí chcú samozrejme ovládať mienku verejnosti a jednofarebnosť

ponímania celého vývoja po zmenách pred dvadsiatimi piatimi rokmi.

■ VYCHÝLENÝ SVET

Fakt, že na Slovensku na pôde Univerzity knižnice za účasti autorov predstavoval riaditeľ M. Pekník rozsiahlu štúdiu, svedčí o intelektuálnej vyspelosti a schopnosti medzinárodnej komunikácie. Veď ide o kľúčové otázky svetového systému, ktorý je „extrémne vychýlený z rovnováhy“. Autori vychádzajú z jednoznačného presvedčenia, že prognózy „nemôžu vychádzať len z euroatlantického kultúrneho okruhu a ani z výlučnej dominance Západu“.

Toto je rozhodujúce východisko, v ktorom sú vedci vlastne v priamom protiklade s každodenným úsilím médií a politiky formovať mienku verejnosti o jedinej správnej politike a jedinom správnom euroatlantickom prístupe. Ako konštatuje jeden z amerických autorov, je „potrebná ďalšia zmena, lebo neoliberalizmus narazil na hranice svojej expanzie a zároveň odmieta – zatiaľ – uznať plný rozsah rakoviny, ktorá rozožiera jeho telo.“

Liberalizmus sa uchýlil k škrtom v štátnych rozpočtoch a technokratickému autoritárstvu. To je založené na nadnárodných hospodárskych inštitúciách... Jednou z hrozieb je prepád k reakčnému a nacionalistickému násiliu alebo k vojne o rýchle vyčerpávané zdroje“.

Podľa autorov sa „transnacionálna, nadnárodná kapitalistická trieda už sformovala a usiluje sa o presadenie transnacionálnej hegemonie prostredníctvom nadnárodných štruktúr. Tie majú nahradiť upadajúcu dominanciu USA ako organizátora zhnocovania a akumulácie kapitálu“.

■ TÚŽBY ROKU 1989

Autori pri bratislavskom predstavení knihy za jeden z dôvodov k medzinárodnej trojstrannej rozprave k tému *revolúcia alebo transformácia* označili práve udalosti roka 1989 – k tomuto medzníku kniha vychádza. A je to aj príležitosť uvedomiť si, čo to vlastne revolúcia je a čo to je transformácia. Treba sa nad tým zamyslieť práve teraz. Treba si totiž uvedomiť, že vtedy pred dvadsiatimi piatimi rokmi len menšina chcela kapitalizmus, štyridsať percent ľudí chcelo demokratický socializmus a štyridsať percent zmenu systému. Ľudia v roku 1989 vlastne chceli transformáciu, a nie revolúciu. Preto teda predstavy o podobe zásadnej zmeny v každej kríze – aj terajšej – treba mať, treba sa zamyslieť nad zásadnou otázkou, čo chceme alebo čo nás čaká – revolúcia alebo transformácia?

Takto postavený problém je zásadný – revolúcia alebo transformácia? Vyhlásil to pri predstavení medzinárodnej analýzy aj prof. František Novosád, spoluautor *Dejín sociálneho a politického myslenia* (2013), ktorý prednáša sociálnu filozofiu na Bratislavskej medzinárodnej škole liberálnych štúdií (BISLA). Forma trialógu, kde si odborníci navzájom kladú otázky a vyžadujú odpovede, je na terajšie slovenské pomery výnimočná a podnetná. Osobitne, ak ide o rozsiahlu prácu, ktorej cieľom je vzrastajúci záujem verejnosti rozšíriť na čo najširšiu verejnú diskusiu. To je aj cieľom tohto informačného článku o výnimočnej slovensko-česko-amerikkej publikácii.

Slovenská historiografia po roku 1989 neprešla očistou

Ústav pamäti národa prežíva krízu

Prvým predsedom Správnej rady Ústavu pamäti národa bol Ján Langoš. Po jeho smrti zvolila Národná rada SR do čela ústavu Ivana A. Petranského. Aj keď niektoré výsledky vedecko-výskumného bádania jeho pracovníkov často vyvolávali polemiku, nikto nespochybnil odbornú úroveň ústavu. Vypracoval sa na druhé centrum výskumu moderných slovenských dejín. Isté pnutia nastali po voľbe nového predsedu Správnej rady ÚPN Ondreja Krajňáka. O aktuálnom stave v ÚPN, ale aj o jeho poslaní a stave spoločnosti dvadsaťpäť rokov po nežnej revolúcii sa zhovára s členom Správnej rady ÚPN Ivanom A. PETRANSKÝM.

Zhovárala sa Eva ZELENAYOVÁ – Foto: Ladislav LESAY

• Na existenciu Ústavu pamäti národa (ÚPN) má laická i odborná verejnosť rozličné názory. Prípoemeňme si, čo vyvolalo jeho vznik a aké je jeho poslanie.

Nežná revolúcia, ktorá znamenala pád komunistického režimu, nastolila tiež potrebu nejakým spôsobom sa s týmto režimom vyrovnáť. Okrem mnohých zákonov, usilujúcich sa naprávať krivdy spôsobené bývalým režimom, sa čoraz nástojčivejšie objavovala potreba vytvoriť inštitúciu, ktorá by sa zaoberala zločinnými komunistického režimu, jeho represívnymi štruktúrami. Napokon bol v roku 2002 prijatý zákon o pamäti národa, na základe ktorého vznikol ÚPN. V podstate sa vychádzalo z poľského Ústavu národnej pamäti, ktorý naplňujú svojej činnosti i názvom inšpiroval založenie Ústavu pamäti národa.

• Ústav sa však nezaobiera iba rokmi, keď na Slovensku bol nastolený komunistický režim.

Presadila sa alternatíva stanoviť ako predmet skúmania ÚPN celé obdobie rokov 1939 až 1989, ktoré sa označilo ako doba neslobody.

• Čím je táto etapa špecifická?

Ústav sa síce zaoberá všetkými aspektmi obdobia neslobody, ale prioritne kladie dôraz na osobité problémy, ako sú perzekúcie občanov, činnosť represívnych zložiek, zločiny nacizmu a komunizmu.

• Ústav prevzal zväzky Štátnej bezpečnosti, o ktorých sú pochybnosti, lebo nie sú úplné. Je potom spravodlivé sa nimi zaoberať?

Zákon stanovil ústavu dva základné ciele: zaoberať sa obdobím neslobody a sprístupniť verejnosti materiály bývalých bezpečnostných zložiek, v podstate Štátnej bezpečnosti. Keďže do vzniku ÚPN sa tieto materiály nachádzali najmä v Slovenskej informačnej službe a na ministerstve vnútra, boli verejnosti neprístupné. A to vyvolávalo naozaj veľké problémy. Kolovali rôzne neverené informácie, zoznamy, často sa tieto utajené dokumenty stávali prostriedkom vydierania a podobne. A preto si myslím, že otvorenie archívov, sprístupnenie týchto materiálov verejnosti bolo veľmi dôležité. V konečnom dôsledku sa podobným spôsobom postupovalo vo väčšine krajín, ktoré zažili komunistický režim. Je nevyhnutné narábať s nimi ako s akýmikoľvek inými archívnymi dokumentmi. Čiže ich podrobovať vonkajšej aj vnútornej kritike, zaoberať sa ich obsahom, analyzovať ho, posudzovať, ktoré informácie sú pravdivé a ktoré nie. Toto je bežná práca každého historika.

• Teda zväzky Štátnej bezpečnosti ÚPN ešte stále vyhodnocuje?

Samozrejme, ústav sa venuje nielen sprístupňovaniu dokumentov, ale aj vedeckému spracovaniu informácií, ktoré sú v nich obsiahnuté. No je pravda, že prevzaté materiály ŠtB nie sú úplné. Súvisí to s ich masívnou skartáciou, ktorá prebehla ešte na konci roku 1989. Mnohé zväzky jednoducho neexistujú. Zachovali sa registračné protokoly, a tie poskytujú informácie o zaregistrovaných zväzkoch spolu s menami ľudí, na ktorých boli vedené, s popisom kategórie, v akej boli evidovaní. Problém

je v tom, že toto je informácia registračného charakteru a v prípade, že sa nezachoval samotný zväzok, vieme len veľmi málo o tom, čo vlastne evidovaný človek robil. Čiastočne sa to dá rekonštruovať pomocou iných materiálov ŠtB, ale celú pravdu sa v týchto prípadoch nedozvieme. Ale aj zachované zväzky podávajú len časť obrazu skutočnosti. V podstate je to pohľad z jednej strany. Zákon však umožňuje dotknutým osobám vyjadriť ich stanovisko a priložiť ho k spisu.

• Urobili to niektorí? Boli aj také prípady.

• Vláda Ivety Radičovej pripravovala zmenu zákona, čo vyvolalo diskusiu o nezávislosti historického bádania. Pociťovali ste nejaké usmerňovanie zo strany politikov počas svojho pôsobenia na čele ústavu?

Nejaké pokusy ovplyvňovať činnosť ÚPN boli, ale ja som sa tým nezaoberal. Môžem spomenúť plánovanú konferenciu v roku 2007 o KGB a jej spolupráci s tajnými policiami komunistických štátov, ktorá vyvolala určitú odozvu zo strany slovenských politikov. Objavili sa pokusy dosiahnuť, aby sme túto konferenciu zrušili. Vraj by to mohlo poškodiť vzťahy s Ruskom. Podpredseda vlády Dušan Čaplovič dokonca stiahol prísľub zástity nad konferenciou. Samozrejme, že sme ju uskutočnili, lebo takýmto tlakom nie je možné vyhovieť. Myslím si však, že ústav je stále zaujímavý v politickom zápase, lebo v dokumentoch ŠtB figurujú mená verejne činných osôb. Ale všetky sú verejnosti prístupné už desať rokov, takže nejaké zásadné odhalenia sa už očakávať nedajú.

• Politickí väzni komunizmu poukazujú na fakt, že sudcovia, ktorí ich súdili, sú dodnes v justícii. Napríklad Štefan Minárik. Majú s ním skúsenosti viacerí, napríklad v roku 1985 ako sudca Najvyššieho súdu SSR zvýšil novinárovi Mariánovi Dudinskému trest na desať rokov za údajný trestný čin vyzvedačstva. A v roku 2006 sa ako generálny riaditeľ Sekcie trestného práva rezortu spravodlivosti objavil po boku ministerky Lucie Žitňanskej na konferencii o pomoci obetiam trestných činov, na ktorej aj vystúpil. Ako sa teda súdnictvo vyrovnalo s komunistickou minulosťou? Máte o tom nejaké informácie?

Toto súvisí so stavom súdnictva. Áno, v podstate kontinuálne prešlo z minulého do súčasného režimu bez nejakej očisty. Tá sa neudiala, tak sa objavujú takéto prípady. Dokonca sa stalo, že ten istý sudca, ktorý dotýčaného za komunizmu odsúdil, ho neskôr aj rehabilitoval. Sú to niekedy smutné paradoxy.

• Váš nástupca vo funkcii predsedu Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák pracoval v ústave aj počas vášho vedenia. V čom ste si nerozumeli, že po jeho nástupe do vedenia ústavu ste sa stali nezávislými pracovníkmi?

Pravdepodobne to súviselo s tým, že som ako člen správnej rady otvorene kritizoval praktiky a spôsob, akým pán Krajňák vedie ústav. Považujem to za akúsi jeho pomstu voči mne.

• Terčom útokov je aj ďalší mladý historik v ÚPN Martin Lacko. Evidentne nemá konformné názory na obdobie rokov prvej

Slovenskej republiky a SNP s názormi historikov, ktorí sa stali akýmiisi oficiálnymi hovorcami slovenských dejín. Čo si myslíte o nedotknuteľnosti tohto historického monolitu, ktorý vytvorili a pokračuje, ako keby ani 17. november nebol?

Tak ako sme hovorili o súdnictve, podobným spôsobom sa s dedičstvom komunistického režimu „vyrovňala“ aj slovenská historiografia. Jednoducho po roku 1989 v nej nenastala nijaká očista a ľudia, ktorí sa za komunistického režimu venovali výskumu aj tohto obdobia, pričom sa vyslovene podieľali na falšovaní slovenských dejín, sa bez problémov začlenili do ďalšieho života historickej obce. Často je tam potom paradoxná situácia, že autor, ktorý roky vychvaľoval komunistický režim, sa zo dňa na deň stal jeho zásadným kritikom a mapuje zločiny komunizmu.

Obdobie prvej Slovenskej republiky je veľmi citlivá téma, ktorá výrazne rezonuje v spoločnosti. Viac ako vecné argumenty v nej prevládajú emócie. Keď je veda založená na emóciách, a nie na postupoch vedeckej práce, vždy ju to deformuje. Emocionálny prístup k tejto téme je badateľný v spoločnosti, v médiách a v mnohých prípadoch brzdi historikov v slobodnom výskume. Spomenuli ste kolegu Lacka. Počas tohto leta sa naozaj proti nemu vyvolala obrovská, úplne neopodstatnená hystéria. Tým chcem povedať, že historici, ktorí sa usilujú hľadiť na toto obdobie nezaujatú, sú pod veľkým tlakom mainstreamovej časti historickej obce, médií, a, bohužiaľ, už aj ÚPN. Namiesto toho, aby sa ústav zastal doktora Lacka, ktorý sa absolútne ničoho nesprávneho nedopustil, ešte sa pridal k týmto médiám a prostredníctvom hovorca poskytol vyjadrenie, že pán Lacko by mal prehodnotiť svoje pôsobenie v ÚPN. To považujem za neprijateľné.

• Vy ste síce z ústavu odišli, ale ďalej v ňom pôsobíte ako člen správnej rady. Jej predseda Ondrej Krajňák sa sťažuje, že mu správna rada bráni presadiť zmeny, ktoré považuje za nevyhnutné na efektívne riešenie ústavu. Dokonca sa súdi s ústavom. Ako to vidíte?

Treba zdôrazniť, že postupy pána Krajňáka sa stali natoľko neúnosnými, že vyvolali spoločnú kritickú reakciu všetkých členov správnej i dozornej rady. Nie je pravda, že by pán Krajňák nemohol efektívne riadiť ústav. Platia tie isté stanovky, ktoré platili počas môjho vedenia. Problém je skôr v tom, že súčasný predseda nerešpektuje stanovky, uznesenia správnej rady ani stanoviská dozornej rady. V rozpore so stanovkami vymenúva a odvoláva riaditeľov sekcií. Dnes sekcie ÚPN riadia ľudia, ktorých neschválila správna rada, hoci je to podľa stanov nevyhnutné, teda je tam protiprávny stav. Naozaj alarmujúce je však to, čo skonštatovala Správna rada ÚPN, že Krajňák dostal ÚPN do stavu úplného rozvratu. Neakceptuje nijaké iné názory, všetko berie ako útok na svoju osobu, odmieta diskusiu a vystupuje autoritatívne. Ak si niektorý zo zamestnancov dovolí odmietnuť protiprávne konanie, je prepustený (ako riaditeľ sekcie dokumentácie, ktorý v ÚPN pracoval od založenia). Pán Krajňák ústav vnútorne rozbil, zamestnancov rozdelil na dve skupiny. Časť, ktorá mu vyjadruje obdiv, podpisuje petície na jeho podporu, je privilegovaná, a tí ostatní sú v nemilosti. Jedni sa tešia zo zvyššovania platov, druhí sú terčom zastrašovania. Ba objavilo sa aj šikanovanie, ktorým sa zaoberala dozorná rada.

• Ako sa to prejavuje na činnosti ÚPN?

Vidno už zreteľný úpadok odbornej úrovne ústavu. Objavujú sa úplne neprípustné veci, ako napríklad cenzúra v časopise Pamäť národa, kde už rozhodujú-

ce slovo pri posudzovaní článkov nemá redakčná rada, ale ľudia blízki Krajňákovi. Napriek tomu, že vôbec nemajú historické vzdelanie, cenzorským perom zasahujú aj do už schváleného obsahu časopisu. Uvediem konkrétny príklad. V Pamäti národa mal byť publikovaný rozhovor redaktora časopisu s párom Šebastiánom Labom. Príspevok bol schválený redakčnou radou a keď už bolo číslo v tlačiarni, padlo rozhodnutie vypustiť z neho celú pasáž, kde sa páter Labo kriticky vyjadril o niektorých činoch pánov Jukla a Krčméryho. Bez vedomia autorov, redakcie a redakčnej rady bola táto časť zo zalomeného časopisu odstránená. Okrem toho, v ústave sa stratila akákoľvek odvaha otvárať kontroverzné témy, ktoré by mohli vyvolať polemiku, diskusiu, prípadne nejakú negatívnu reakciu v tlači. Prvou otázkou predsedu je, čo na to povie tlač. Videli sme to v prípade, keď mala byť udelená cena ÚPN Františkovi Vnukovi, ktorého odporučila komisia. Tesne predtým sa objavil článok v médiách a pán Krajňák počas noci zmenil názor a odmietol cenu odovzdať. ÚPN bol vybudovaný práve preto, aby otváral témy, ktoré môžu vyvolať kritiku, a hovoril o veciach, o ktorých možno iní nehovorili. Na to ale pán Krajňák nemá odvalu a riadi sa heslom – len nikoho nezdáždíť.

• Ale to sú praktiky minulého režimu. Sama som ich pociťovala. To ste povedali vy.

• Je to smutné, že sa do čela ústavu, o ktorom sa Ján Čarnogurský veľmi pochvalne vyjadril, že sa mu za krátky čas podarilo vypracovať na druhé centrum výskumu moderných slovenských dejín, dostal človek, ktorý túto prácu znehodnocuje. Aké sú teda skutočné zámyery aktuálneho predsedu s ústavom?

Obávam sa, že situácia, ktorú správna rada označila za stav úplného rozkladu, by mohla viesť k takým extrémnym krokom, ako je zrušenie ústavu. To by mi bolo veľmi ľúto. ÚPN nevznikol ako inštitúcia, ktorú bude úplne neobmedzeným spôsobom riadiť jeden človek. Práve preto sa vytvorili jeho orgány s istými kompetenciami. Nemali by stáť proti sebe, ale hľadať spoločné riešenia. Ak predseda tvrdí, že nemá možnosť realizovať svoje predstavy, tak to je len zdôvodňovanie jeho vlastných zlyhaní.

• Patríte ku generácii mladých historikov s interpretáciou dejín Slovenska, na akú sme neboli zvyknutí. V čom vidíte problém nedorozumenia medzi generáciami historikov? A ako to má verejnosť vnímať?

V súčasnosti nevidíme delenie historikov výlučne na generačnom princípe. Nastal jednoducho stav, že starí historici si vychylovali svojich nástupcov, ktorí v určitej obmenenej podobe často pokračujú v ich diele. Samozrejme, aj medzi mladými historikmi či historikmi strednej generácie sa nájdu takí, ktorí sa radšej prispôbia. Je to vždy jednoduchšie a do istej miery z existenčného hľadiska aj pochopiteľné. Existuje však významná časť historikov, ktorí napriek problémom dokážu naďalej otvorene vyjadrovať svoje postoje a slobodne prezentovať výsledky vedeckého výskumu. Aj napriek riziku, že môžu vyvolať kontroverzné reakcie.

• V minulosti ste pracovali v Matici slovenskej. Aké to bolo pre vás obdobie?

V Matici som pracoval veľmi krátko, od roku 2006 do roku 2007 v Slovenskom historickom ústave. A bola to práve Matica, ktorá ma navrhla do funkcie predsedu Správnej rady ÚPN. S Maticou slovenskou som aj naďalej v spojení, som členom výboru jej historického odboru.

Po nežnej revolúcii prežívame čas sklamaných nádejí a nesplnených snov Štvrtstoročie nám prikazuje november opraviť

Sfúbili sme si vraviť pravdu len. Pamätáte sa ešte? Kam sa podela tá pravda a láska, ktorá mala zvíťaziť nad ľžou a nenávisťou? A odkiaľ sa vzali tí, ktorí nenávisť klamú a víťazia... Slovenské národné noviny oslovili niekoľko osobností a dali im voľný priestor na prezentáciu svojich asociácií v súvislosti s novembrom 1989.

Pavol PARENÍČKA

Maroš SMOLEC

Ján ČOMAJ

Marián TKÁČ

Jozef ŠIMONVIČ

VODA MÔŽE BYŤ AJ SLANÁ

V novembri 1989 som pracoval v Biografickom ústave Matice slovenskej v Martine, súčasne som externé študoval vedeckú aspirantúru na Katedre histórie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, v súkromí som mal rodinu s malým synom. Bolo zaujímavé, že v celom ústave nepracoval ani jeden komunista, ba práve naopak, pôsobili tu osobnosti, aj vo vedúcich pozíciách, ktoré komunistický režim perzekvoval už v tieni Gorbačovovej glasnosti či Mináčovej tolerancie. V Martine to bol Augustín Maťovčík, Jozefína Ballová, v Bratislave Milan Strhan, Jozef Bžoch a iní. A potom sa náhle zjavil Peter Cabadaj, do ústavu nastúpil v septembri 1989 a sedeli sme v spoločnej kancelárii. S týmito otvorenými ľuďmi som koncom októbra 1989 oslávil svoju tridsiatku. Podľa toho, čo sa dialo v okolitých krajinách, sa dalo očakávať, že iskra protikomunistického odporu preskočí aj do Česko-Slovenska. Stalo sa tak dosť nečakane na študentskej demonštrácii v mrazivý štvrtok 16. novembra 1989 v Bratislave, na druhý deň, v piatok 17. novembra, som ostal v kancelárii sám, Cabadaj sa stratil... V pondelok 20. novembra 1989 prídem ráno do budovy Matice na martinskej Hostihore a temer som zmeravel – z dverí našej kancelárie na mňa zízal plagát Verejnosti proti násiliu (VPN). V chvate otvorím dvere a na Capka, ako doteraz Cabadaja dôverne prezývame, rozrušený vyhlkne: „Capko, nepozatvárajú nás?“ Opýtaný sa len usmial: „Vieš, vo štvrtok som bol v Bratislave, v piatok v Prahe a cez víkend som sa vrátil do Bratislavy, kde ma poverili organizovaním a propagovaním hnutia VPN. A nehnevaj sa, nemám čas, utekám medzi študentov na medický internát...“ Tak sa to vlastne všetko v Matici i v Martine začalo, spustila sa lavína, nasledovali – schôdze, štrajkové pohotovosti, mítingy, kordy, štrngot kľúčov...

A čo som si ja osobne i my všetci v novembri 1989 „vzývoni“? O pár mesiacov dobrý pocit z prvých slobodných volieb a prvú moju dovolenku pri mori, lebo som neveril, že voda môže byť aj slaná. O pár rokov sme privítali vznik slovenskej štátnosti, ktorá dnes bude dospieť aj podľa anglosaského práva, dvadsaťjedenročná, a tešíme sa zo všetkých jej doterajších politických, hospodárskych, kultúrnych a športových úspechov. Je krásne mať popri vlastnej rodine vlastný štát, demokraciu, slobodu slova... A čo by som si prial? Nuž, aby sa nešetrilo na slovenskom duchu utváranom kultúrnosťou a učnosťou národa. Žiaľ, niečo aj napriek striedaniu režimov ostáva, ľudská hlúposť, ale preto by som asi nemal byť sklamaný!

Pavol PARENÍČKA, historik

NA BRATISLAVU SA ZABÚDA

Na vlastnej koži som zažil ako pätnásťročný mladík, že revolučné dni nežnej revolúcie sa nezačali

v Prahe 17. novembra 1989, ale v Bratislave a o deň skôr. Bol som prvákom na gymnáziu v Bratislave a otec ako evidovaný nepriateľ socializmu mal vždy aktuálne informácie, čo sa deje v spoločnosti – najmä protikomunistického charakteru. Tak ma 16. novembra navečer vzal na prechádzku bratislavským Starým Mestom až na Hviezdoslavovo námestie pod sochu Pavla O. Hviezdoslava. Tam sa už v podvečerných hodinách začali zhromažďovať stredoškolská a vysokoškolská študenti. Bol november a už po piatej bola v meste tma. Toto nelegálne zhromaždenie malo v sebe atmosféru strachu. Niekoľko

študentov ju prekonal, vyliezli na sochu k bronzovému Hviezdoslavovi a pritomným, asi dvom stovkám, sa prihovorili cez megafón. Vyzývali na slobodu slova, demokratizáciu spoločnosti, odstránenie vedúcej úlohy komunistickej strany z ústavy. Bola to odvážna, protirežimová demonštrácia, keď sa väčšinou mladí ľudia nebáli svoj protikomunistický názor aj verejne povedať. Bola silnejšia ako sviečková manifestácia. Obsahovala v sebe mladickú revoltu. Režim a najmä jeho bezpečnostné zložky o zhromaždení vedeli. Spočiatku len tajní asistovali, neskôr prišli známe poriadkové jednotky s obuškami a so psami. Obklúčili demonštrantov. Začalo „prihárať“. Mladí spustili pokrik: Gestapo! Následne polícia vyzvala demonštrujúcich, aby sa rozšli. Nemali šancu na odpor a nikto nemal chuť odviezť sa v žltobielej avii – povestnom antone. Na druhý deň sa odohralo divadlo ŠtB na Národnej triede a nežná revolúcia sa začala. Komunizmus padol. Dnes nechápem, že úvodná revolúcia v Bratislave je zaznávaná, nikto o nej nepíše. Asi preto, že keď nám Česi komunizmus priniesli – asi ho chceli aj poraziť.

Maroš SMOLEC, správca Matice slovenskej, publicista

NOVEMBER V BIELOM – ALE NEMOCNÍČNOM...

V októbri sa mi z ničoho nič ozvala kamarátka astma spôsobom,

že som musel do špitála a stade rovno na doliečenie do Polianky. Aspoň na tri-štyri týždne, lebo podobné liečenia v Tatrách boli dakedy aj šesťtýždňové. Vtedy sa to začalo. Primár Turčan mal zľutovanie, poznal moju malú novinársku minulosť, aj normalizačný dištanc, vedel, že by som rád bol pri tom, tak mi testy urobil už v polčase a po uspokojuvom výsledku ma pustil domov. Od radosti som si hneď vyšliapol na Sliezsky dom a dorazil do ústavu po zotmení. Primár ma ešte čakal. S tvárou pokerového hráča mi oznámil, že mi pri testoch objavili hepatitídu. Mám si zbrať najnutnejšie, sanitka ma vezie do Popradu.

Primár infekčného oddelenia bol koncom šesťdesiatych rokov vysokoškolským, a teda čítaval Smenu. Spomenul si na mňa. Už ráno mi doniesol na samotku malé rádio a o desiatej, keď šiel na viziť, mi sestrička doniesla jeho noviny. Vďaka, pán primár! Pomaly sa blížili Vianoce, v rozhlase som počúval, ako si kamaráti z oných čias preberali od predsedu rehabilitačnej komisie novinárskeho zväzu Jána Smolca dávno odňaté členstvo, pri mojom mene ktosi utrášil, že som nevedno kde na liečení, darmo som do rádia zakričal svoju adresu – infekčný pavilón Poprad, nikto akosi nereagoval. Keď som mohol aj na chodbu, zistil som, že vedľa je detské oddelenie, cez sklo vidno drobizg s obviazanými hlavami a televízor na stene. Personál prechádzal dverami hore-dolu, my sme nesmeli. Pomaranče a bonbóny zabrali. Sestričky hnali deti do postelí o polhodinu skôr – a pár zvedavcov mohlo sledovať ponovembrové drámy a „okružle stoly“ aspoň vo večerných správach STV medzi dvermi. Víťalo mi v hlave, prečo má toľko detí obviazané hlávky, zrejme tu vypukla nielen revolúcia, ale aj mumps... Nie, vraví jedna sestrička. To sú vši...

Pustili ma domov na Nový rok 1990. Ešte som v telke stíhol nástup Čestnej rotý čerstvého prezidenta Havla v komicky krátkych dlhých nohaviciach a jeho typické nemotorné úklony pred štandardami... a konečne cesta do ohniska udalostí. Zhltili ma od prvých chvíľ.

Ján ČOMAJ, novinár, spisovateľ

OŠIAĽ NOVEMBRA SA RÝCHLO SKONČIL

„Nežná“ sa vlastne začala v Bratislave. Vo štvrtok 16. novembra 1989 večer priniesla televízia správu, že bratislavskí vysokoškolskí študenti prišli pred ministerstvo školstva na vtedajšej Suvorovovej ulici. Na druhý deň bola „Praha“ a čoskoro ochoreli všetci traja námestníci slovenského ministra financií. A tak na najbližšie rokovanie finančnej rady (orgán zložený z troch ministrov financií – federálneho a dvoch národných

– a guvernéra Štátnej banky) do Prahy v pondelok 20. novembra cestoval som s ministrom čoby riaditeľ odboru štátneho rozpočtu. Pripravoval sa, skôr „dohadoval“, rozpočet ČSSR, SSR a ČSR na rok 1990. Za slovenskú stranu sedel som sám – minister Mišeje uprednostnil návštevu svojej kancelárie ako predsedu Federálneho zväzu protifašistických bojovníkov. A už o dve-tri hodiny vošla do rokovacej miestnosti sekretárka: „Soudruh Tkáč má telefón!“ Mobily ešte neboli. Minister sa rozhodol okamžite vrátiť do Bratislavy „kvôli politickej situácii“, rozpočet-nerozpočet.

Cez Václavák sa už nedalo (bol plný ľudí), obišli sme ho cez Barrandov a čoskoro sme boli na diaľnici. Minister najprv z auta klasickým telefónom zistil, že v Bratislave sa zišli demonštranti na Hviezdoslavovom námestí, a potom sa tri hodiny „spovedal“, kritizoval celý ústredný výbor komunistickej strany, zaspomínal si na SNP, v ktorom nebojoval „proti Slováckému štátu, nech už bol, aký bol, ale ani jedného komunistu nedal Tiso obesiť, to až my sami po vojne sme sa začali vešať, ale proti Nemcom“. Prorokoval, že do mesiaca budeme rehabilitovať Hlinku...

„A ty, soudruh Tkáč, zajtra zájdi medzi pracovníkov ministerstva a povedz im, že im nebudem brániť, aby šli na námestie, pravda, pri zachovaní pokoja.“ A od utorka 21. novembra som ja, ako aj moji spolupracovníci nevynechali ani jedno zhromaždenie na Námestí SNP. Pod slovenskou zástavou. A čoskoro, už v decembri 1989, sme listom žiadali Václava Klauza, federálneho ministra financií, aby nepoužíval spojenie „české penize“, mysliac na korunu česko-slovenskú. Ale to už čoskoro ošial novembra končil.

Marián TKÁČ, predseda Matice slovenskej

PONÚKAM ÚPRIMNÚ VÝPOVEĎ

Napriek tomu, že som mal malé deti, zúčastňoval som sa na výjazdoch po Slovensku, ako i ostatní moji kolegovia. Okrem prvých zrušených predstavení som mal povinnosti v divadle. Opájal som sa nádejou, že konečne prídu dobré časy. Iba môj nebohy otec neustále hovoril o boľševickom puči. A dnes s odstupom času mu dávam za pravdu. Počas tých dvadsiatich piatich rokov nám zrušili Poetický súbor NS a neskôr aj rozhlasový herecký súbor. Zmizla kultúra reči u profesionálov a o kultúre mediálnej tvorby sa už nehovorí ani na psychiatrii. Medzilidské vzťahy sú preč, kultúra správania tiež. O národnej hrdosti sa hovorí iba pri športových víťazstvách, prípadne v starej generácii.

Zhrnutie mojich pocitov: Bože, dakujem Ti, že už mám toľko rokov.

Jozef ŠIMONVIČ, podpredseda Matice slovenskej, herec, recitátor

NA MARGO

Pred štvrtstoročím sme zvrhli nenávidený režim. Aj keď slovo nenávidený treba modifikovať. Mali sme predsa svoj štandard, svoj gulášový socializmus, každý mal prácu aj kde bývať, hladom netrpel nikto. Jedovali nás neustále politické školenia i cvičenia civilnej obrany – to, že sme podľa chuti nemohli cestovať do Juhoslávie či do blízkej Viedne. Fajšmekri si nemohli kúpiť knižku, ktorá práve letela, alebo pozrieť najnovší avantgardný film. Boli sme však národ skromný.

Sloboda a pravda

Športovci reprezentovali socialistickú republiku, ale bez toho, aby ich hnacím motorom bolo práve ono slovo socialistická, rovnako tak všemožní umelci, ktorí svetu prinášali posolstvo, že v strede Európy žije národ s mocným inžinierom. Stali sme sa futbaloví majstri Európy za rok 1976 a veľa rás majstri sveta v hokeji. Športovci bojovali odušu za republiku, aj keď možno povedať, že to nebolo priamo za ČSSR, lež skôr za svetovú značku „Tcheco“. Hrli za ňu aj slovenskí športovci či umelci, aby vypestovali zrníčka plodov, ktoré raz dajú do vienka vlastnému samostatnému štátu.

A 17. november 1989 pomohol aj tomu. Ako povedal nedávno zosnulý horolezec, cestovateľ, spisovateľ, pedagóg a geograf František Kele, neboli na socializme iba smutné stránky. On sám precestoval celý svet, navštívil stodvadsaťtri štátov, zdolal mnohé štíty hôr, ktoré patrili tým najvyšším horstvám, a možno ani viac od života neočakával. A zrejme sme neočakávali ani my, spokojní s tým gulášovým socializmom...

Neočakávali sme však ani brutálny zásah polície na pražskej Národnej triede proti pokojnému sprievodu študentov. Vtedy národ bývalý režim znenávidel. Začali sa spontánne demonštrácie a štrajky. Ľudia sa začali organizovať po novom, svet uzreli nové a nové vyhlásenia. Za nimi sa pripravovali činy. Vďaka nim sme dospeli k dnešku.

Dnes máme iný guláš – taký, z ktorého si nechlipne každý. A to lepšie si urvú iba vyvolení. Trhovú ekonomiku sme si nepredstavovali takto. Ako trhani pri tých čo sú od dobroty strhani... Platíme aj za to, keď si odplujeme do vlastného úmyvadla – volá sa to stočné. Ale rekreujeme sa v Taliansku, na Kréte, v Egypte a cestovateľská mánia a výška konta mnohých zavedie aj do Thajska, na Bali či na Seychely... S knižkou, ktorá kedysi patrila k dovolenkovej výbave, je to horšie. Dnes priemerné náklady sťažka dosahujú úroveň dcií, vychádzajúci kedysi pod cenzúrou, či samizdatov... Ak o vás nebudaj vyjde článok v novinách, je veľmi pravdepodobné, že sa s redakciou budete súdiť. A to nejde o nič menšie než o slobodu slova. Máme demokraciu, ktorá nie je vždy oslavovaná. Prikrášľujeme jedných a zatracujeme druhých očividne podľa vôle politikov. Vychovávame stále „rednúcu“ mláď. Ako ju však vychovávať, keď čoraz viac počuť, že ideály novembrovej generácie vyprchali. Život ich však obdarí novou silou. Len treba snúbiť slobodu s pravdou.

Peter JÁNOŠÍK

NA MARGO

Jeden známy slovenský autor, ktorý okrem iného písal scenáre politických komiksov, Andrej Ferko pri výročí novembra 1989 aktuálne pripomenul slobodu prejavu takto: „Každá redakcia mala svoju mieru odvahy. Subjektívne sa to dá reprezentovať najodvážnejším textom v danom čase. V študentskej ZMENE ním pre mňa ostáva text Tak ma hádam obeste, ktorý navrhuje, akú výstavu nakradnutých kultúrnych pamiatok by sme mali usporiadať v Prahe.“

Symbol zmien a statočnosti

Na študentskú ZMENU a prológ jej vzniku si spomína aj Pavol Vitko, jeden z bývalých študentov a spoluvydavateľov: „Keď sme spolu s manželkou Renkou, obaja ešte ako študenti žurnalistiky, tlačili 16. novembra 1989 kočiar s našou polročnou Zuzkou centrom Bratislavy, nebola to bežná podvečerná vychádzka. Bol to po dlhých rokoch prvý verejný protest študentov na Slovensku proti vtedajším poriadkom. Pravda, vodcovia nášho protestného študentského pochodu ešte ne-deklarovali politické otázky a ciele. Bolo to skôr o zlepšení školského systému a o ďalších spravidelných otázkach. No nepochybne to bolo o guráži. Pravdupovediac, ja som zároveň nonstop mapoval terén a zvažoval, že ak sa proti nám vyroja policajti, kam budem utekať. Či schmatnem dcérku do náručia, alebo sa budem snažiť ubziknúť bočnými uličkami aj s kočiarom dúfajúc, že Renka za nami bude stíhať.“

Keď prišiel o deň na to 17. november a potom vznik ZMENY, pravdaže som sa pripojil. Demonstrácie na bratislavskom Námestí SNP som fotil od prvého dňa, denne som komunikoval s kolegami, čo chystali ZMENU. Aby som bol objektívny, priamo v redakcii ZMENY som fungoval, ak sa dobre pamätám, od čísla 3. Po tých prvých demonštráciách som sa totiž ponáhľal na našu internátnu izbu v bratislavskej Mlynskej doline, kde ma čakala manželka s malou dcérkou. Moje návraty na internátnu sa však deň po dni oneskorovali do nočných či ranných hodín. Ja som síce prežíval nadšenie na námestiach aj v redakcii, ale manželka v tom sychravom nevlúdnom počasí dokázala postupne ledva zísť do jedinej samoobsluhy v Mlynskej doline, aby niečo nakúpila. Pre to naozaj úprimné revolučné nadšenie som si nedokázal všimnúť, ako za tie dni (azda aj od napätia) schudla, zbledla až následne tak vážne ochorela, že takmer zomrela (infekčná mononukleóza atď.). Nuž – ak si budem teraz sypať popol na hlavu, nepomôžem si, ale uvádzam to na ilustráciu, ako nás tá atmosféra zmien opantala a pohltila.

Boli sme medzi prvými a často jedinými, kto práve v ZMENE dokázali verejne ukázať prstom na veci, o ktorých sa iní dovtedy neodvážili ani šeptať. Boli sme asi posledným periodikom v tomto štáte, na ktoré ľudia stávali pri jeho vydaní pred novinovými stánkami v radoch. Mali sme aj slobodu vlastníkov média a neurobili sme chybu ako naše partnerské Studentské listy v Prahe, ktoré sa krátko po novembri vzdali samostatnosti a potom postupne pod patronátom tých, starších a skúsenejších odchádzali dostratena. Iste, nepopieram, urobili sme aj kopy chýb, no tá odvaha a guráž mali nepochybne navrch. Aj keď som z redakcie časopisu neskôr po názorových rozporoch s kolegami odišiel, nepochybujem o tom, že v tom prvom období bola ZMENA spolusymbolom zmien.“

(rkh)

Sloboda prejavu bola určité obdobie skutočne našou najvyššou hodnotou ZMENA načas zmenila slovenskú žurnalistiku

Roman KALISKÝ-HRONSKÝ – Foto: archív

V súvislosti s dvadsiatym piatym výročím začiatku spoločenských a o trochu neskôr aj ekonomických zmien od novembra 1989 treba pripomenúť, že nová sloboda slova a tlače bola asi najviac viditeľným i počuteľným fenoménom vtedajšieho vzopätia sa spoločnosti k niečomu skutočne pozitívnemu. Vtedy taká víťaná sloboda prejavu bola vyjadrená účasťou občanov na verejných fórach v rámci námestí a ulíc. Zásadne sa zmenil aj spôsob informovania o prebiehajúcich udalostiach v médiách.

Veľmi rýchlo po páde komunistickej moci sa menilo aj postavenie, systém výkonu povolania i ohlas na výstupy žurnalistiky, ktorá dve desaťročia bola oficiálne nástrojom propagandy jednej strany. K slovu sa postupne opäť dostávali kedysi známe a skúsené novinárske osobnosti, ktoré boli v rámci takzvanej normalizácie odstavene od povolania i spoločenského uplatnenia sa.

Najviditeľnejšie svetlo v rámci printových periodík však už v novembri 1989 do nejasného pološera zažali vtedajší študenti žurnalistiky, ktorí sa pustili do niečoho nevidaného. Spontánne vytvorili letákové noviny, ktoré postupne získali tú nečakanú popularitu, čo mnohým prekážala už vtedy a prekáža až dodnes...

Noviny sa pri svojom druhom letákovom vydaní už podľa hlavičky volali ZMENA. Prvým šéfredaktorom bol Maroš Púchovský.

■ NARODENIE ZMENY

„ZMENA bola prvými nezávislými novinami po novembri 1989 a vznikla tak akosi mimo plánu. Nebola súčasťou ani starého, ani nového režimu. Túto svoju pozíciu naplno využila a stala sa určitým fenoménom prelomových rokov,“ hovorí M. Púchovský.

„Osobitosť ZMENY bola daná už tým, že nebola založená, ale vznikla, doslova sa narodila. Ako študenti žurnalistiky sme sa zúčastnili už 16. novembra 1989 na študentskom pochode po uliciach Bratislavy a následne udalosti nás vtiahli priamo do centra vtedajšieho diania. Pre nás najprirodzenejším spôsobom, ako prispieť, bolo vytvoriť noviny. Dátum narodenia ZMENY bol 24. november 1989 o tretej hodine nadržanom, keď noviny dostali svoj názov. ZMENA vychádzala najprv denne ako leták, potom ako štvorstranový bulletin, ale už 12. decembra 1989 sa objavila v stánkoch ako oficiálne zaregistrované noviny – vtedy už vychádzalo trinásť číslo.

V hlavičke sa uvádzalo, že ju vydávajú študenti žurnalistiky FF UK v Bratislave v spolupráci s Celoslovenským koordinátnym štrajkovým výborom, nikdy však nebola oficiálnym orgánom štrajkového výboru ani inej organizácie. Hovorila vždy iba sama za seba a za svojich tvorcov. Táto nezávislosť bola jej silou, ale i osudovým znamením.

Boli tu tri faktory, ktoré odlišovali ZMENU od všetkých vtedajších médií – organizačná nezávislosť, ekonomická nezávislosť a z toho všetkého vyplývajúca myšlienková nezávislosť. ZMENA pri svojom vzniku nemala vydavateľa, vznikla ako spontánna reakcia študentov žurnalistiky na novembrové udalosti. Až následne vznikla myšlienka zaregistrovať ju ako periodikum na ministerstve kultúry, kde dostala registračné číslo 3/89 (predbehli ju iba Verejnosť a Nap, ZMENA však už vtedy niekoľko týždňov vychádzala aj bez registrácie). Vydavateľom sa stali samotní študenti žurnalistiky, a aj keď sa neskôr organizačná forma menila, vždy boli vydavateľmi jej tvorcovia a redaktori.

Už prvé číslo ZMENY, ktoré sa predávali v uliciach a v stánkoch, vytvorili hospodársku základňu a keďže náklad ZMENY postupne presiahol stotisíc výtlačkov, noviny boli v tom čase ekonomicky sebestačné. Bola to novinárska nezávislosť v pravom zmysle slova. ZMENA, ktorá vzišla z procesu odmietnutia starého systému, si mohla dovoliť začať kritizovať aj systém nový. Lenže neskôr tak, ako sa zužoval priestor pre nezávislú žurnalistiku, zužovali sa i možnosti ZMENY. Vo svojich začiatkoch však skoncentrovala takmer celú predstavu svojich čias o tom, ako má vyzerat' slobodná tlač.

ZMENA uviedla do slovenskej žurnalistiky množstvo prvkov, ktoré sa neskôr stali súčasťou aj iných médií. Po obsahovej stránke začala s búraním mnohých tabu, po formálnej stránke

napríklad zmenila formát, či ako prvá začala uverejňovať politický komiks. Bol to tvorivý výbuch, ktorý dovtedy nemal obdobu. ZMENA sa stala liahňou novinárskych talentov a mnohí jej redaktori sa neskôr uplatnili aj v iných masmédiách.

ZMENA prešla búrlivým vývojom, podobne ako celé Slovensko v tých časoch. Bola kontroverzná, vždy vzbudzovala emócie a vzbudzuje ich dodnes. Ostala jedinečným svedectvom o epoche, v ktorej vytúženú slobodu ľudí ešte celkom neznásilňovali nadnárodní mediálni manipulátori.“

■ Z RÚK DO RÚK

Šéfredaktorom periodika bol aj Vladimír Mohorita, ktorý si spomína: „Všetko sa to začalo 16. novembra 1989. Vysokoškólcovia vyšli na protestný pochod v centre Bratislavy. Moc ich nebila. Moc zblila až vysokoškólcovia v Prahe o deň neskôr. Ako študenti sme vstúpili do protestného štrajku. O pár dní sa skupina študentov žurnalistiky v Bratislave rozhodla prispieť k protestným udalostiam aj svojším spôsobom – vydávaním revolučného letáku. V budove štrajkového koordinátného centra na VŠMU sa pre nás kolektív našli písacie stroje, bola tam aj miestnosť so spacákmi. Tak 23. novembra 1989 vznikla ilegálna, potajme vytvorená letáková tlačovina. To je deň, ktorý považujem za deň vzniku budúceho periodika ZMENA, hoci meno sme prijali až na druhý deň. Rozdávala sa zdarma a putovala z rúk do rúk.“

Pár rokov od redakcie sa konali veľké protestné zhromaždenia. Udalosti boli dramatické. My bežní študenti sme, na rozdiel od „chartistických synčekov“, nevedeli, že medzi Bushom a Gorbačovom, medzi starou a novou mocou je všetko dohodnuté, že proti nám nenasaďú armádu, ba ani políciu, že nás nebudú vyhadzovať zo školy, ani zatvárať do väzenia ako „protisocialistické živly...“

■ VŠETKO SPÁLIL!

„Už počas prvých dní vydávania študentského letáku sa objavil prípad cenzúry od „starších revolucionárov“. Pre istý článok, ktorý sa „zasväteným“ nehodil do kariet, bol vydaný príkaz spáliť celý náklad letáku, ale tak, aby nebolo vidno stúpajúci oheň... Keď sa pod tlakom máš KŠČ vzdala „vedúcej úlohy“ v spoločnosti, veľmi rýchlo sa o ňu svojvoľne začala uchádzať Verejnosť proti násiliu.“

Už v decembri 1989 sa nám podarilo zaregistrovať ZMENU ako nezávislý týždenník a oslobodiť sa tak od akéhokoľvek vplyvu novej moci. Čoskoro sa ukázalo, že noví páni začínajú kopirovať prešľapy starých súdruhov. Naša redakcia sa nebála ich za to kritizovať. Odpoveď zhora prišla veľmi rýchlo. Nová „prodemokratická“ slovenská vláda ZMENU jednoducho odmietla zaradiť medzi periodiká, ktoré budú mať možnosť kúpiť si nedostatkový tlačiarenský papier na vydávanie novín. Až po našich verejných protestoch sa napokon papier našiel nielen pre postkomunistické a „zamatové“ noviny.

ZMENA od prvej chvíle prinášala mnohé odvážne články, a preto bola medzi čitateľmi veľmi obľúbená, čakalo sa na vydanie každého čísla. Redaktori mali v priemere okolo dvadsať rokov a všetci sme študovali v dennom štúdiu a sami bez pomoci skúsenejších, hoci, prirodzene, nie bez niektorých chýb sme vydávali populárne noviny, čo bolo nevidané. Pravda, myšlienková orientácia ZMENY sa postupne kryštalizovala, veď nie všetci spolužiáci mali na všetko rovnaký názor. Za pochodu sa robili noviny a formovali redakčné postoje. Aj keď sa v prvých rokoch vydávania ZMENY v novinách objavovali aj bulvárne materiály, postupne, v súlade s myšlienkovým

a duchovným dozrievaním tvorcov novín, tieto úplne vymizli.“

■ TVORIVÁ DIELŇA

Ako už zaznelo, v redakcii sa naozaj vytvorilo prostredie aktivizujúce talenty. A nebolo to už o generačných rozdieloch, naopak, tie sa zotrelí. K mladým žurnalistom sa pridali ďalší tvorcovia z rôznych oblastí kultúry a umenia. Nedá sa tu spomenúť všetkých bývalých redaktorov, fotografov, výtvarníkov a spolupracovníkov, ktorí v rámci širokého kolektívu prispievateľov mali k periodiku či už pracovný alebo priateľský vzťah. Tých vzácných ľudí postupne boli nie desiatky, ale až stovky. Medzi nimi mnohé významné osobnosti súdobého Slovenska.

Iste, boli aj rozpor, ktoré patria k tvorivému pnutiu, tie sa však vyriešili jednoducho dvoma spôsobmi – buď zmierlivo a pokračovaním spolupráce, alebo rozhodom, zväčša však v priateľskom duchu.

Netreba zabudnúť na fakt, že existovali aj tvorivé prieniky rôznych autorov medzi viacerými periodikami. ZMENA sa ocitla v konkurenčnom prostredí, nebol však problém spolupracovať s tvorcami z iných médií. Spomeňme týždenník Slovenský národ, Literárny týždenník, ale aj matičné Slovenské národné noviny...

Vladimír Mohorita doplnia: „Už v marci 1990 naše noviny vyšli na novú barikádu v boji za slovenskú národnú dôstojnosť počas takzvanej „pomlčkovej vojny“ o názov Česko-Slovenska, dovtedy študentov žurnalistiky v Bratislave rozhodla prispieť k protestným udalostiam aj svojším spôsobom – vydávaním revolučného letáku. V budove štrajkového koordinátného centra na VŠMU sa pre nás kolektív našli písacie stroje, bola tam aj miestnosť so spacákmi. Tak 23. novembra 1989 vznikla ilegálna, potajme vytvorená letáková tlačovina. To je deň, ktorý považujem za deň vzniku budúceho periodika ZMENA, hoci meno sme prijali až na druhý deň. Rozdávala sa zdarma a putovala z rúk do rúk.“

Naša národovecká a vlastenecká ideológia však našli odraz aj v odmietaní pohltienia Slovenska kolonizáorskou Európskou úniou i jeho zavlečenia do agresorského paktu NATO, ako aj v organizovaní protestných demonštrácií proti bombardovaniu Juhoslávie. ZMENA sa v duchu odkazu Ľudovíta Velislava Štúra vyslovovala za zjednocovanie Slovenska, Slovákov i všetkých Slovanov. K národným a vlasteneckým, slovenským a slovenským postojom prirodzene následne pridala aj kresťanské. Zdôrazňovala, že skutočná obroda človeka a národa musí byť ukotvená v kresťanstve, pričom neskôr podčiarkovala i nevyhnutnosť nie hocikákeho kresťanstva, ale takého, ktoré má svoje hlboké a zdravé korene v cyrilometodskej misii a učení svätých bratov z gréckeho Solúna. ZMENA vystupovala proti politickej i duchovnej globalizácii.

Medzi redakciou a jej čitateľmi sa vytvoril výnimočný vzťah. Veľká časť čitateľov si nesmierne cenila, že na Slovensku okrem záplavy mediálnych kanálov vychádzajú aj noviny s takým nevedným a zároveň prospešným obsahom, ako prináša ZMENA. Čitateľa periodika obetavo pomáhali v ekonomicky i justične nezhľadnom prostredí. Aj vďaka tomu noviny, ktoré vznikli „na kolene“ z ničoho a na svet ich privedli študenti, vychádzali celých pätnásť rokov. V roku 2004 sme ich vydávanie z osobných dôvodov museli pozastaviť.

Som rád, že teraz pri príležitosti štvrtstoročného jubilea ich zrodu a po prestávke môžem dať na známosť, že v blízkom čase sa pripravuje obnovenie vydávania ZMENY, tentoraz v elektronickej forme,“ hovorí Vladimír Mohorita, veriac v novú budúcnosť periodika v internetovej podobe.

■ V KOTLE GLOBALIZÁCIE

Printové periodikum, ktoré nieslo v hlavičke okrem názvu aj definíciu nezávislý týždenník, stratilo časť čitateľov z dvoch dôvodov. Prvým bolo dosiahnutie štátnej samostatnosti SR, keď väčšina verejnosti si myslela, že už stačí iba držať palce slovenským reprezentantom na medzinárodných športových podujatiach. Druhým dôvodom bola strata ilúzií o bleskovom hospodárskom raste po osamostatnení Slovenska, no nastalo sklamanie pri úpadku bývalej strednej vrstvy aj rozdelenie spoločnosti na zbohatlíkov a tých chudobných.

Prvá scéna uvádza hru Petra Karvaša z vojnových čias *Polnočná omša*

Panoptikum (ne)ľudských charakterov

Anna SLÁVIKOVÁ – Foto: Braňo KONEČNÝ

Niektorí ľudia dokážu meniť svoje názory a postoje podľa toho, ako to práve vyhovuje. Zvyčajne sa potom ospravedlňujú, že všetko, čo sme urobili, mysleli dobre. A je celkom pochopiteľné, že práve takíto ľudskí chameleóni dokážu byť v hraničnej životnej situácii servilní a zbabelí. Takýchto hrdinov, naoko kladných, bezúhonných, okázalo demonštrujúcich svoje kresťanské presvedčenie, vo svojej hre *Polnočná omša* predstavuje jeden z najvýznamnejších slovenských spisovateľov a dramatikov Peter Karvaš.

Na snímke zľava: Dano Heriban (Paľo), Petra Vajdová (Angela), Emil Horváth (Valentin Kubiš), Milan Ondřík (Marián), Anna Javrovková (Vilma Kubišová) a Richard Stanke (Becker)

Na Štedrý deň roku 1944 sa pri štedrovečernom stole stretne celá dobre situovaná rodina Kubišovcov – otec Kubiš, ktorý si nahobil majetok a veľmi sa oň bojí, bohabojná matka Vilma Kubišová, ktorá sa s najtajnejším tajomstvom zdôverí miestnemu farárovi a ten ju zradí, syn Marián – gardista, ale aj dcéra Angela, ktorá arizovala cukráreň, a zať Paľo, podnikateľ, bezcharakterný ziskuchtivec.

■ DRAMATICKÁ ZÁPLETKA

Na poslednú chvíľu príde medzi nich najmladší syn Jurko – partizán, a rôznorodú suitu dopĺňa poručík nemeckej armády Brecker, ktorý je v ich dome ubytovaný. Aj keď sa usilujú o to, aby bol tento večer slávnostný, a matka Vilma dodržiava do poslednej bodky všetky rituály, medzi prítomnými vládne obrovské napätie, až strach. Rodina Kubišovcov vo vyhrotenej životnej situácii zaprie vlastného syna, keď pred nemeckým dôstojníkom tvrdí, že ich syn je odcestovaný a prišiel iba na chvíľu. Zranenému a chorému Jurkovi síce umožnia ukryť sa v drevárni, ale keď ho tam gestapo nájde, tvrdia, že ten partizán nie je ich syn, hoci vedia, že ho Nemci zastrelia. A všetci myslia aj na zadné dvierka. Podľa toho, ako sa situácia po skončení vojny vyvinie, sú ochotní tvrdiť, že držali práve s tou stranou, ktorá zvíťazila. Zať dokonca zájde až tak ďaleko, že zneužije danú situáciu na vlastné obohatenie, keď láka od svokra peniaze, vraj na dobrú investíciu. Dcéra Angela smúti nad stratou pôvodných majiteľov cukrárne, ktorých Nemci odvedú, no zároveň si premieta výhody, ktoré jej z toho vyplynú, ak sa už viac nevráti.

Divadelnú hru *Polnočná omša* uviedlo ako prvé Slovenské národné divadlo už v roku 1959, krátko nato Armádne divadlo v Martine, ale aj Národné divadlo v Prahe. Nasledovali ďalšie inscenácie na Slovensku i v Čechách. Činohra SND sa ku Karvašovej predlohe vracia po vyše päťdesiatich rokoch v nastudovaní mladého režiséra Lukáša Brutovského, ktorý spolu s dramaturgom Miroslavom Dachom zredukovali pôvodný text a odstránili z neho celý jeden obraz, kde sa odohráva rozlúčka partizána Jurka s jeho milou Katkou.

OSOBNÁ SKÚSEŇ

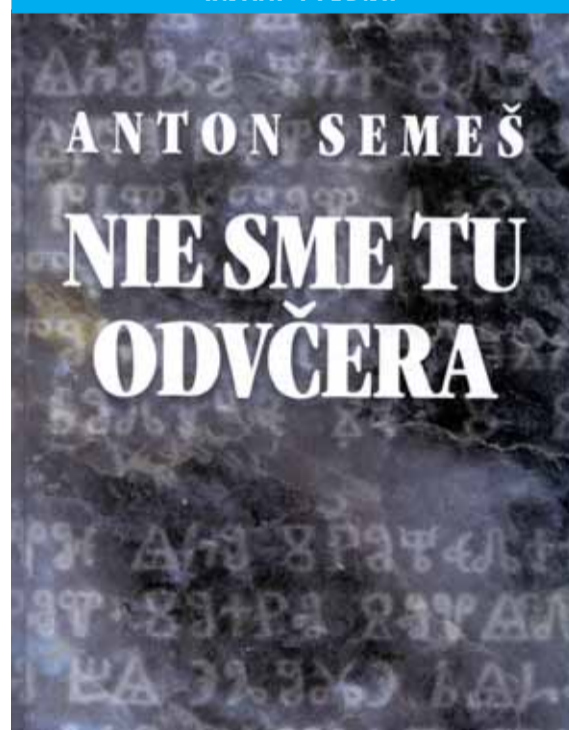
Sám autor sa pred rokmi vyjadril, že *Polnočná omša* nie je o SNP, ale o charakteroch ľudí. Povstanie poslúžilo len ako projekcia v pozadí, pred ktorou sa odhaľovanie charakterov odvíja. Karvaš aspoň sčasti priblížil obdobie druhej svetovej vojny, s ktorou mal on sám i celá jeho rodina osobnú, značne bolestnú skúsenosť. Ponúkol však reflexiu, ktorá je aplikovateľná do všetkých čias a do všetkých režimov.

V úlohe hlavy rodiny Valentína Kubiša diváci majú možnosť vidieť Emila Horvátha, ktorý obhajuje vlastné počinanie s jemu charakteristickým zápalom. Annu Javrovkovú v úlohe matky, striktné dodržiavajúcej spoločenskú konvenciu nech sa deje, čo sa deje. Živelného Milana Ondříka ako gardistu, noblesnú, cynicky chladnú a vypočítavú Angelu, ktorú stvárňuje Petra Vajdová, úlisného a chamtivého zaťa Paľa v podaní Dana Heribana, v epizódnej úlohe Tomáša Grega v alternácii s Adamom Jančinom ako partizána Jurka, no aj oceľovo chladného nemeckého poručíka Breckera, ktorého nám priblíži Richard Stanke.

Netradične a objavne o našej histórii

Anton Semeš: *Nie sme tu odvčera*, vyd. International Association Semes – Semmes

KNIHA TÝŽDŇA

Naša prastará história sa skončila v roku 1541. Tvrdí to Anton Semeš, autor knihy *Nie sme tu odvčera*. Tento dátum sa viaže k obsadeniu Budína Turkami a zriadeniu Budinského tureckého pašalíka. Semeš iste vzbudí nevôľu oficiálnych historikov, lebo sa nedrží zaužívaných vedeckých línií, ale ani ich neodmieta. Iba poskytuje širší pohľad, ktorý získava od najstarších historikov a z archeologických pamiatok. Dokáže sa na ne pozrieť aj v iných, než zaužívaných súvislostiach. A nejde iba o fantáziu autora, ale o doložené a dosiaľ nevyhodnotené historické dokumenty, ktoré sú základom jeho publikácie.

Zaujímavou i objavnou je kapitola o šírení kresťanstva na európskom kontinente. Semeš píše: „Peter prišiel do Ríma ako hlava Cirkevi. Pavol zas úspešne evanjelizoval pohanov. V Antiochii sa zrodil termín na nové náboženstvo: kresťan, kresťanstvo. (...) Zachovala sa nám legenda o tom, že svätý Pavol chodil medzi Slovanmi na Balkáne a nad Dunajom. (...) Máme záznam, že za Dunaj k našim poslal misionárov Syra a Juventia, že kázali evanjelium za nášho kráľa Vannia...“

Rímska ríša a Slovensko majú v diele Semeša veľmi vitálnu podobu. Naši predkovia sa v ňom objavujú ako čínorodí ľudia, ktorí sa dokázali postaviť na odpor aj obrovskému impériu. Semeš objavil mnohé legendy, o ktorých generácie Slovákov ani netušia. Ale aj doteraz neobjavené alebo zamlčované fakty. Trebárs: „Pre slovenskú históriu je dôležitý údaj, ktorý udáva Tacitus, že tieto kmene sa zjednocovali, a preto sa strácajú kmeňové názvy. Je zaujímavé, že sa to stáva už v druhom storočí, keď jednota bola potrebná kvôli bojom s Rimami a jednotným výcvikom domáceho vojska. A najvýrečnejšie nám to zaznamenal Ptolemaios, keď naše kmene už uvádza pod jednotným menom: Souveni (Sloveni). To je zápis nášho národa do európskej (rimskej) matriky. Môžu nám to všetky národy okolo nás len závidieť.“

Semešovu publikáciu nemožno zaradiť medzi politicky korektné. V päťdesiatych rokoch sa stal politickým väzňom komunizmu a štrnásť rokov dobýval uránovú rudu v Jáchymove...

Eva ZELEŇAYOVÁ

NEKROLÓG

Uprostred októbra nás navždy opustila stredoškolská profesorka, dlhoročná predsedníčka Miestneho odboru Matice slovenskej v Žiari nad Hronom a jedna z jeho zakladateľiek Mgr. Margita DODEKOVÁ.

Ostáva v našich srdciach

Navždy zostanú v pamäti Večery poézie z tvorby slovenských básnikov či Čriečky z našej histórie, kde našli svoje miesto osobnosti z nášho regiónu, najmä však Dr. Štefan Moyses, banskobystrický biskup a prvý predseda Matice slovenskej. Erudované pásma programov pochádzali z jej dramaturgickej dielne a vznikali pod jej dirigentskou taktovkou.

S najvýznamnejšou osobnosťou nášho mesta a popredným dejateľom slovenských dejín Dr. Štefanom Moysesom je M. Dodeková spätá i prostredníctvom pamätnej tabule na kaštieli, jeho pamätnej izby, pomníka v parku, ktorý nesie jeho meno, aj sochy na Námestí Matice slovenskej, ktoré sa zrealizovali aj za jej osobného pričinenia. V roku 2011 ju poctili udelením Zlatej medaily Matice slovenskej za zásluhy pri naplňovaní národného programu a dlhoročnú prácu v MS a tiež Pamätným listom MS pri príležitosti pripomenutia si 160. výročia príchodu Štefana Moysesu do Svätého Kríža.

Vďační žiarski matičiari

HUMORESKA

Priznám sa, že v istom období môjho života som sa upísal bulváru. Jednak účty sa musia platiť a podľa môjho presvedčenia je každá práca vykonávaná zodpovedne prínosom pre spoločnosť. Aj zriadenec na patológii, aj exekútor ak pristupujú k svojej robote s láskou, nás obohatia. Pri najmenšom príbuzní nebožtíka ocenia, že dotýčny vyzereá po tom, ako sa kvôli exekúcii obesil, celkom k svetu. Moji známi hneď po mojom nástupe k bulvárnej armáde konštatovali, že sa tam vynímam ako mníška v masážnom erotickom salóne, a dávali mi tri týždne ži-

votnosti. Napokon tých týždňov bolo oveľa viac. Ani na prstoch rúk a nôh by ste ich nezráтали, ani keby ste zapojili partnerku a deti. Prvé, čo ma na novom pôsobisku potešilo, bola pre-

sa od nemenovaného zdroja donieslo, že istá naša hviezdica natočila chúlolistivé video, tak celý kolektív v pracovnom čase pátral po tých šteklivých obrázkoch na internete. Ukážte mi

Po týchto skúsenostiach som prišiel na to, že masová obluba bulváru má korene v klebetnosti. Najmä ženy, ale aj muži majú totiž už od starodávnych čias zakódovaný reflex. Stojí Mara

rozmyšľať, že prečo to nevyužiť. Urobiť denník, kde by sa klebetilo celoplošne. Všetelijakí Kollárovci, ktorí si robia deti, kade chodia, farmárky ukazujúce prednosti aj zadnosti, to už začína byť otrepané. Nový bulvár by som nazval invenčne *Starý čas* a boli by v ňom správy, ako napríklad: „Šokujúce! Jano Môcik z Malužinej prišiel večer domov triezvy.“ Alebo: „Araňa Kopusná z Mokrého Dlhého sa vydávala, a to bola iba v treťom mesiaci!“ Národ chtivý klebetiť by bol šťastný a na našom malom Slovensku by hneď pribudlo celebrít. Čo sme horší ako nejaká Amerika?

Marek DANKO

Naučme sa konečne poriadne klebetiť

vaha mladých dievčat, ktoré sa vydávali za novinárky. Väčšina z nich nedosahovala ani polovicu môjho veku, a tak som si pripadal ako staršina rodu. Akurát ma sem-tam zaskočili otázky typu, kto to je ten herec Chudík, a prečo si vedenie objednalo o tom starom dedkovi článok. Inak boli dni strávené v redakcii pomerne pestré. Napríklad keď

robotu, kde v pracovnom čase pozeráte na porno stránky a šéfka vás za to ešte pochváli... A nielen to. Niektoré osôbky od šoubiznisu nás pravidelne kontaktovali, aby nám prisne tajne oznámili, že sa rozíšli so starým partnerom a majú nového. Na druhý deň to už vedela polovica Slovenska, ale o to dotýčným samozrejme išlo.

na priedomi a náhle ide suseda. Tá jej povie ako horúcu noviniku, že Božka od susedov minula všetky mužove peniaze na novú sukňu. Správa má úspech a keď suseda odíde, objaví sa na ulici Božka. Mara sa jej prihovori a dozvie sa, že susedkin muž má frajerku v meste, kam chodí na týždňovky. Doslova informačné eldorádo. A tak som začal

Štefan L. Kostelničák navždy odložil paletu pred šesťdesiatimi piatimi rokmi

Povýšil ornamentiku na umenie

Anna KOSTELNIČÁKOVÁ – Foto: archív autorky

Mnohí Zamagurčania, ba aj podaktorí obyvatelia jeho rodnej Spišskej Starej Vsi by zaváhali pri otázke, kto bol Štefan Leonard Kostelničák a čím sa stal známy? Pritom jeho portrétna busta je umiestnená na pamätníku v centre tohto mestečka pod Spišskou Magurou a na tamjšom cintoríne má pekne upravené miesto posledného odpočinku. Majster Kostelničák pôsobivými ornamentálnymi dekoráciami vyzdobil dokumenty národného významu a stal sa predstaviteľom a propagátorom ornamentiky, ktorú povýšil na suverénny výtvarný štýl.

Kostelničákov ateliér v centre Bratislavy

Pochádzal zo starej spišskej rodiny, ktorej prezývka bola Kramár... No Kostelničákovci – Kramárovci nevyvíkali bohatstvom. Ak, tak len bohatstvom detí. Štefan, ktorý uzrel svetlo sveta 14. februára 1900, bol najmladší medzi štyrmi bratmi a dvomi sestrami. Po skončení ľudovej školy študoval na gymnáziu v Levoči. Ako uvedomelého Slováka ho zo štúdiá vylúčili pre otvorené prejavy národného ctenia. Do školských lavíc sa nevrátil, lebo ku koncu prvej svetovej vojny musel narukovať. Po vzniku Č-SR istý čas pobudol na štúdiách v reholi františkánov, kde prijal rehoľné meno Leonard, ale nesporný výtvarný talent mu predučil inú orientáciu. Do dejín slovenského výtvarného umenia sa zapísal ako najvýznamnejší ornamentista.

■ PERO A PALETA

Umelecký a hodnotový priestor tvorby Štefana L. Kostelničáka mal základy v kultúrnom zázemí rodného Zamaguria, ktoré viedlo jeho citlivú dušu v úcte k tradícii a láske k vlasti. Už v roku 1921 založil v Spišskej Starej Vsi spolok Ústredie magurských Slovákov a o štyri roky neskôr regionálne periodikum Naša Magura; bol ďalšie dva roky jeho šéfredaktorom aj hlavným prispievateľom, autorom mnohých redakčných publicistických článkov, ktoré sa týkali lásky k vlasti, ako aj významných udalostí. Publikoval v ňom aj listy rodákov, ktorí žili v Austrálii, Kanade a USA.

Od roku 1927 nadlho opúšťa rodné Zamagurie a v Košiciach, kde pôsobila prvá slovenská kresliarska a grafická škola, ktorú viedol maliar a grafik, výtvarný pedagóg Eugen Krón, začal získavať pevné základy svojej budúcej profesijnej orientácie rovnako ako Jozef Fabini, Július Jakoby, Ludovít Feld... Bola to pre neho osudová zástavka na životnej ceste, kde spoznal aj Kolomana Sokola. Jeho tvorbe dala pevnú ideovú, hodnotovú a národnú orientáciu. Keď škola po odchode Eugena Króna zanikla, Kostelničák odišiel na ďalšie umelecké štúdiá do Prahy, kde navštevoval ateliér maliara ukrajinského pôvodu Uvarova.

Atmosféra slovenskej akademickej výtvarnej generácie v Prahe len urýchlila jeho umelecké a národné hodnotové zrenie. A táto orientácia zberateľa a výtvarníka ho priviedla z Prahy do Brna. Tu sa zamerl na štúdium ornamentiky Moravy, najmä moravského Slovácka. A tak mu v mnohom aj Morava vďačí za zachovanie tohto klenotu svojej tradičnej kultúry.

Po celý svoj krátky, ani nie päťdesiatročný život však bol úzko zrastený s rodným mestom a so Zamagurím, čo presvedčivo prezentoval vo svojom výtvarnom, sociálnom a kresťanskom ctení.

■ ATELIÉR NA NÁMESTÍ

Po vzniku Slovenskej republiky v roku 1939 sa presídlil do Bratislavy. V tom čase dosiahol zenit v oblasti výtvarnej tvorby i v spoločensko-umeleckom uplatnení a prezentácii. Nový štát mu vytvoril mimoriadne dobré podmienky na umelecký rast i na podnikanie. Otvoril si ateliér, umeleckú dielňu a vydavateľstvo na Námestí Andreja Hlinku (terajšie Námestie SNP) a neskôr ďalší ateliér na Štrbskom Plese. V jeho ateliéroch aj v ďalších umeleckých dielňach v Demänovskej doline, Ružomberku, Korytnici a v kúpeľoch Lúčky pracovali ôsmi až desiatich chlapci, ale aj dvadsaťpäť- až dvadsaťšesťroční mládenčí, ktorí sa pri ňom učili. Pochádzali väčšinou z chudobných rodín jeho rodného kraja. Majster Kostelničák ich stravoval aj ubytovával.

Ako keby bol tušil, že jeho meno a dielo bude po smrti na vyše pol storočia zabudnuté. Azda aj preto im vštepoval: „Život je len jeden, a preto ho treba prežiť tak, aby si sa nehanbil za roky prežitie! Otvorte srdcia, zlomite pých, pokorne neste každý svoj kríž!“

■ BOŽÍ DAR

Ľudové ornamente v čase života majstra Kostelničáka zdobili ešte tradičné ľudové kroje, výšivky, obrusy, dečky na komodách, najkrajšie skrine i taniere poveseané po stenách dreveníc. Štefan Kostelničák o nich napísal: „Slovenská ornamentálna výzdoba je dôležitou súčasťou slovenskej kultúry – vyjadrenie vnemov ornamentálnymi kresbami, maľbami a stvárnením dekorácie rôznou technikou – je Božím darom slovenskému ľudu... Kto chce spoznať samobytnú slovenskú ornamentiku, musí navštíviť i najposlednejšiu chalúčku...“

Ako Indián tetuje svoju kožu symetrickými podobami z prírody, tak aj slovenský ľud vyzdobuje rúcho svoje krásnymi výšivkami...“

Vrcholom ornamentálnej tvorby Štefana L. Kostelničáka je dielo Slovenská ornamentika, ktorej prvý diel vyšiel v roku 1927. Obsahovalo textovú a obrazovú, ornamentálnu časť. Textová časť bola napísaná vo viacerých jazykoch. V nej majster stručne načrtnol dejiny a prehľad slovenského ornamentu. V slovenskej časti textu popri tom podával i stručný návod k samostatnej ornamentálnej kompozícii, ku kombinácii ornamentov, k ich kresbe a maľbe. Obrazovú časť tvorí dvanásť čiernobielych a šesťnásť listov farebných ukážok ľudovo-národného ornamentu, vypracovaných s citom a vkusom. Neskôr pripravil druhý diel publikácie – zberku štyritisíc národných ornamentov, ktoré boli usporiadané najmä pre pedagogické ciele.

Jeho štýl je osobitný, nevybočuje však z ľudového ornamentu do umeleckých a málo prirodzených foriem. Jeho ornamentálne práce svojou kompozíciou a vyhotovením sú výrazom rýdzej slovenskosti. V tomto duchu tvoril všetky svoje práce a diela.

■ UMELECKÝ ODKAZ

Typický majstrov rukopis vidno na bohatej ornamentálnej výzdobe Martinkej deklarácie – Deklarácia Slovenského Národa – aj na Vyhlásení Národného výboru o samostatnosti Česko-Slovenského štátu. Tieto práce boli vydané v niekoľkých tisícok exemplárov a rozobrali sa počas niekoľkých dní. Ako žiadané reprodukcie boli súčasťou výzdoby škôl, štátnych úradov a inštitúcií. Kostelničák je tiež autorom ornamentálnej výzdoby Pittsburskej dohody. Týmto dielami zvečnil nehnynúcu pamiatku na významné dni a medzníky slovenského národa.

Umelecké dedičstvo a odkaz nám zanechal nielen v širokom registri ornamentov a v ich kresbovom zachytení, ale maľoval aj na steny interiérov, na nábytok, keramiku, pohľadnice miest i na diplomy, príležitostné listiny. Vytvoril však aj originálne obrazy. V ornamentálnej výzdobe vydal texty slovenských hymnických piesní, všetky základné modlitby, pamätne obrazy k jubileám sv. Cyrila a Metoda, sv. Václava, Milana Rastislava Štefánika, Andreja Hlinku...

■ V BENEŠOVskej REPUBLIKE

Súčasníci, ktorí v tom čase s ním pracovali, udávajú, že jeho život sa po roku 1945 radikálne zmenil. V benešovskej republike musel tvrdo zápasíť o vlastné bytie. Evidentná realita česko-slovenskej „protislovenskosti“ sa podpísala na jeho zdraví aj na skrátení života. Údel zneuznania, priam opovrhnutia jeho slovenskou tvorbu niesol veľmi ťažko a nepriazne štátnych inštitúcií sa podpísala aj pod nefalché existenčné podmienky...

Musel zavrieť i predajňu suvenírov a aj keď mal objednávku na vymalovanie Björnsovej chaty ornamentmi a ďalšie objednávky z Ameriky aj z Indie, práce už nemohol uskutočniť pre vtedajšiu politickú situáciu. Odsťahoval ateliér z Demänovskej doliny a ani v kúpeľoch Lúčky mu živnosť neprosperovala...

Prišiel osudný 18. september 1949. Kostelničák sa vybral so svojimi spolupracovníkmi do Košíc, zastavil sa u brata, ktorý vlastnil predajňu mäsových výrobkov. Rozhodol sa prenocovať u neho, ale zo spánku sa už neprebudil. Pochovali ho v Spišskej Starej Vsi...

RIPORT

Profesor R. Marsina (sprava) prednáša hlavný referát o Sasinkovi.

Nová deľba zodpovednosti, prenesenie kompetencií vo vedení Matice z predsedu na správcu a dvoch podpredsedov – J. Šimonoviča a JUDr. M. Gešpera – a schválený rozpočet vytvorili aj pre matičnú vedu nové možnosti. Po prvý raz na matičnej pôde to vyhlásil správca MS Maroš Smolec práve na podujatí historickej konferencie.

Nové možnosti pre matičnú vedu

Dušan D. KERNÝ – Foto: (mrs)

Do matičnej vedy išlo doteraz neprávom málo prostriedkov. Kto si dnes povedzme pripomína sté výročie takého významného historika, ako bol F. Sasinek. Matičica má nielen zákonnú, ale aj morálnu povinnosť podporovať vedu a ak v minulosti politicky a kultúrne formovala národ, tak dnes ho musí chrániť, konštatoval okrem iného správca MS.

■ HISTORICI O SASINKOVI

Na žiadosť člena výboru R. Michelka sa už teraz do konca roka uvoľní nové prostriedky. „Je to začiatok cesty, ako zvýšiť v Matici viac prostriedkov na vedu. Okrem toho ide aj o to, že vzťahy, pokiaľ ide o Historický odbor a Slovenský historický ústav, neboli optimálne, musíme nájsť spôsob komunikácieho uzmiernenia, zohodu na matičnej pôde, zohodu medzi mladými a staršími historikmi; nesprávne rozhodnutia, týkajúce sa oblasti historickej vedy a jej matičných odborov a publikácií, treba revidovať.“ Aj vzhľadom na dôležitosť tejto problematiky vystúpil správca MS práve v úvode vedeckej konferencie o F. V. Sasinkovi. Na matičnej pôde ju usporiadal Slovenský historický ústav, Historický odbor Matice slovenskej a Inštitút vzdelávania Matice slovenskej.

■ ŠIROKÝ ZÁBER

Podľa riaditeľa Slovenského historického ústavu Dr. Petra Mulíka vedecká konferencia pod názvom Historické práce Franka V. Sasinka a ich význam v súčasnej slovenskej historiografii, ktorá sa uskutočnila k stému výročiu smrti F. V. Sasinka, sa pokúsila z hľadiska modernej historiografie zhodnotiť najdôležitejšie dejepisné práce tohto najvýznamnejšieho slovenského historika a významného matičného činovníka. P. Mulík o konferencii pre SNN okrem iného konštatoval: „Príspevky odborníkov pomohli vytvoriť chronologický obraz o najdôležitejších Sasinkových prácach a vývoji jeho názorov. Najstaršiu Sasinkovu publikáciu Dejiny drevných národov na území terajšieho Uhorska, ktorá vyšla v Skalici v roku 1867, predstavil Anton Hrnko. Konfrontoval niektoré Sasinkove náhľady s najnovšími vedeckými poznatkami, pričom vyzdvihol široký

záber vedomostí autora a všeobecný rozhlad, zodpovedajúci dobe, v ktorej žil. Ján Lukačka analyzoval Sasinkovo dielo Dejiny kráľovstva Uhorského (Banská Bystrica, 1869; Turčiansky Svätý Martin, 1871), pričom si všimol najmä zvláštne terminologické novotvary, ktoré autor vytváral.“

■ UNIKÁTNÁ UČEBNICA

Peter Mulík rozobral unikátnu Sasinkovu učebnicu pre národné školy Dejepis všeobecný a zvláštny Uhorska, svetský a náboženský (zostavil ju Andrej Radlinský), ktorá aj keď bola vydaná vo Viedni (1871), slúžila zrejme ako učebnica pre slovenské katolícke lýceum a možno aj pre učiteľské ústavy. Vyzdvihol jej didaktickú a formálnu stránku, čím spĺňa aj náročné kritériá pre učebnicu.

Richard Marsina komentoval Sasinkovu Dejepis Slovákov (Ružomberok, 1896) a publikáciu Slováci v Uhorsku (Turčiansky Svätý Martin, 1902), kde vlastne zhrnul Sasinkove názory pretrvávajúce celý jeho život. Išlo najmä o autokritiku Slovákov na našom území, o slovenskosť Veľkej Moravy, o Slovákov ako spoluvtorcov uhorského štátu a dlhodobej existencie „slovenského kniežatstva“ v Uhorskom kráľovstve.

Jednu z uznávaných vedeckých prác F. Sasinka – Stručný dejepis Uhorska (Turčiansky Svätý Martin, 1912, 1913) – predstavil Ivan Mrva. Je to syntetická práca, ktorá v troch dieloch podrobne skúma uhorské dejiny zo slovenského pohľadu a určite si zaslúži reedíciu. Ivan Mrva ocenil schopnosť F. Sasinka kriticky prehodnotiť svoje diela, ako aj jeho občiansku angažovanosť pri zberke na vydávanie slovenských Pešťbudinských vedomostí. Historik oživil rokovanie konferencie tým, že priniesol pôvodné vydanie Stručného dejepisu, dnes mimoriadne vzácne exempláre. Rastislav Molda a René Škandík pripravili výberovú bibliografiu F. V. Sasinka, kde sa sústredili na jeho práce najmä v rokoch 1900 – 1914, ktoré chýbajú v biografických syntézach. Pozoruhodným faktom ich zistení je šesťdesiatšesť publikovaných textov za toto obdobie v matičných Slovenských pohľadoch. Z vedeckej konferencie pripravila vedecký zborník.

VI. národný zraz Mladej Matice k jubilejnému 70. výročiu SNP Inscenovali životnú drámu L. Kukorelliho

Marián GEŠPER – Foto: Mladá Matica

Od posledných výstrelov druhej svetovej vojny prešlo už sedemdesiat rokov, no tohtoročný zraz matičnej mládeže, venovaný udalostiam Slovenského národného povstania, opäť ukázal, že prekvapivé historické svedectvá, viažuce sa k roku 1944, nie sú zďaleka kompletne. Verejnosť spája SNP najmä s bojmi medzi slovenskou povstaleckou armádou a nemeckými okupačnými jednotkami, ktoré sa odohrali na strednom Slovensku v roku 1944. Nepochopiteľne sa opomínajú dejiny a osobnosti povstaleckého hnutia v iných častiach Slovenska.

Udalosti, ktoré sa odohrali v období od augusta až novembra 1944 v oblasti Prešova, Kysaku, Hanušoviec, Hermanoviec nad Topľou, Matiašky, ďalej v okolí Vranova až po Stropkov, pritom jednoznačne presahujú regionálny charakter. Činnosť Hanušovskej partizánskej brigády v roku 1944, známejšej ako Partizánsky zväzok Čapajev, búrlivý život a záhadné okolnosti smrti slovenského dôstojníka letectva a náčelníka štábu brigády Ľudovíta Kukorelliho, tragické osudy ruských a slovenských členov zväzku, neznáme okolnosti pôsobenia zvláštnych skupín Abwehrgruppen a činnosť nemeckých konfidentov zverbovaných z radov UPA, ponúkajú atmosféru stále neukončeného politického detektívneho príbehu.

■ MNOHOVRSTVOVÝ PROGRAM

V tomto roku sa rozhodol výbor Mladej Matice pripraviť pre verejnosť netradičný mnohovrstvový program. Symbolickým miestom zrazu sa stala práve obec Hermanovce nad Topľou a mesto Hanušovce, kde v jesenných dňoch pred sedemdesiatimi rokmi prebiehali tvrdé boje medzi nemeckou armádou a povstaleckými jednotkami.

Treba zdôrazniť, že Hanušovská partizánska brigáda, Zväz Čapajev nebola skupinou miestneho významu. Brigáda mala počas svojho najaktívnejšieho pôsobenia takmer tisícpäťsto príslušníkov, pričom jej bojové jadro tvorili útvary zložené zo slovenských dôstojníkov a vojakov z dvoch východoslovenských divízií, ktorým sa podarilo vyhnúť nemeckému odzbrojeniu počas operácie Kartoffelernte v septembri 1944. Títo dôstojníci súčasne boli členovia štábu brigády a veliteľia bojových oddielov strategicky rozmiestnených Ľudovítom Kukorellim v Slanských vrchoch.

Brigáda mala delostreleckú batériu, obrnenú jednotku, pätnásť tankov a samohybných diel, ktoré zviadli boje o železničnú križovatku Kysak a neskôr

s nemeckou bojovou skupinou generála Josefa von Rintelena. K zaujímavým faktom ďalej patrí, že brigáda ako jediná mimo stredného Slovenska mala pod kontrolou súvislé územie s rozlohou stošesťdesiat štvorcových kilometrov so šesťdesiatimi obcami a súčasne bola veliteľskou všetkým povstaleckým jednotkám na východnom Slovensku.

Veľkú úlohu pri formovaní a materiálnom vybavení brigády zohral dnes už takmer zabudnutý Ľudovít Kukorelli. Počas bojov mal tento mladý náčelník štábu, ktorý sa narodil pred sto rokmi – 6. 10. 1914 – v Krásnej Hôrke na Orave, iba tridsať rokov. Ako jediný povstalecký veliteľ bol pochovaný v roku 1945 v Dóme sv. Alžbety v Košiciach.

■ DEJINNÉ SCÉNY

Mládež dneška je generáciou sociálnych sietí a internetu. Čoraz ťažšie sa vie vcítiť do myslenia a skutkov mladých ľudí, ktorí rukovali na fronty druhej svetovej vojny alebo bojovali v povstaní. Mladá Matica v rámci zrazu preto pripravila tri originálne scény pod názvom Kapitoly zo života nadporučíka Ľudovíta Kukorelliho. Mladí matičiari si obliekli historické uniformy slovenských vojakov a partizánov z vojnových čias z matičnej požičkovne v Martine, aby verejnosti počas troch dní zrazu inscenovali tieto historické udalosti.

Zraz sa začal 10. októbra 2014 popoludní v zasadacej miestnosti zariadenia symbolicky pomenovaného po Ľ. Kukorellim, ktoré sa nachádza v blízkosti vrchu Oblík. Práve k tomuto majestátnemu a netradične symetrickému vrchu tróniacemu nad krajinou, ktorý svojím tvarom akoby nepatrí do Slanských vrchov, sa viažu viaceré udalosti. V blízkosti Oblíka, kde bola povstalecká základňa, sa našli aj artefakty od pravých čias. V okolí sú rôzne kultové miesta, ktorých význam nie je dodnes jasne vysvetlený, súčasne aj zvláštne opracované kamenné bal-

vany, pričom ani o týchto ojedinelých atribútoch historici veľa nevedia.

Po predstavení vyše osemdesiatich zástupcov z rôznych OMM sa k mladým matičiarom prihovril starosta obce Hermanovce nad Topľou Ján Krivák, predseda Mladej Matice Marián Gešper a tajomníčka organizácie Silvia Hrnčiarová. Po kultúrnom programe nasledovala mimoriadne zaujímavá prednáška M. Böhmera, ktorý sa problematikou SNP na východnom Slovensku zaoberá dlhé roky a patrí medzi ľudí, ktorí sa osobne stretli dnes už s nežijúcim veliteľom brigády Ivanom Baľutom aj s manželkou Ľ. Kukorelliho. Informácie o akciách organizovaných Ľ. Kukorellim, ako napríklad zničenie celého štábu nemeckej 97. horskej streleckej divízie v Sukove, a záhadný výstrel zo zbrane, akú v tomto priestore nepoužívala nijaká armádna zložka, ktorý vyhasil jeho život počas prechodu frontu pri Habure 24. novembra 1944, podal v nových a nečakaných súvislostiach. Pripomíname, že zabitie Ľ. Kuko-

Mladí matičiari opäť v akcii

relliho bol venovaný článok aj v SNN, pričom prednáška priniesla k tejto téme podnetné informácie.

■ POVSTALECKÝM CHODNÍKOM

Na druhý deň sa mladí matičiari poklonili obetiam vypálenia obce Hermanovce nemeckými jednotkami, neskôr sa presunuli symbolickým povstaleckým chodníkom k obecnému úradu. Pred obyvateľmi a pamätníkmi inscenovali históriu prvého dňa vypuknutia povstania, osudy členov štábu a záver patril symbolickému nastúpeniu brigády pred pomyselné slovenské dejiny. Účastníkom zrazu sa tu prihovril člen predsedníctva MS Drahoslav Machala, ktorý vyzval, aby sa konečne prestalo so spochybňovaním povstania a s absurdným stávaním proti sebe Slovenskú republiku a SNP.

V ďalšej časti podujatia mladí matičiari inscenovali povstalecké dejiny v meste Hanušovce nad Topľou, neskôr sa presunuli do Svidníka.

■ HLASY ÚČASTNÍKOV

O tohtoročnom stretnutí mladých matičiarov Slávka Jurková z OMM Prešov povedala: „Národný zraz MM mi priniesol nových priateľov a tiež nový pohľad na povstanie, národné myslenie a život. Predstavenia a sprievodný program mi pomohli pochopiť, aký strach o život, napätie aj odvahu museli ľudia prežiť v bochoch proti nemeckým jednotkám. Páčila sa mi ústredná myšlienka podujatia a uistila ma, že mám dôvod byť hrdá na naše dejiny.“

„Skvelý víkend s dobrou myšlienkou a s národne orientovanou mládežou bol prínosom do hodnotových, ale i vedomostných znalostí. Roky sa hovorí o formách oslovenia slovenskej mládeže národnými ideami. V tejto súvislosti som presvedčená, že mládež môže efektívne osloviť iba mládež práve takýmto spôsobom spoločných zrazov, kde mladí matičiari sami zorganizujú originálny program pre verejnosť a súčasne sa utvrdia vo vlastenectve spolu s členmi zo všetkých častí Slovenska,“ rámcovovala podujatie Silvia Hrnčiarová z OMM Lučenec.

Rok 2014 je v závere, a tým aj oficiálne oslavy sedemdesiateho výročia Slovenského národného povstania. Nevie, či sme si jasne uvedomili, že pomaly sa blížíme k hranici, ktorá nás delí od posledných žijúcich účastníkov SNP. Uspokojivé je, že sme si konečne dôstojne pripomenuli a dôsledne spropagovali aspoň jednu našu historickú udalosť. Možno povedať, že základné informácie o SNP sa preniesli aj na ďalšiu slovenskú generáciu.

Prekročíme svoj tieň?

Na druhej strane v čase, keď slovenských povstaleckých bojovníkov môžeme spočítať na prstoch ruky, celoštátne oslavy znovu zabudli do kolektívnej pamäti národa zapísať dramatické osudy jednotlivých vojakov, dôstojníkov, veliteľov taktických skupín a bojových oddielov. Verejnosť znovu vníma povstanie iba vo víre všeobecnej informácii, pri ktorých nám ušla ľudská stránka tejto historickej udalosti. Paradoxné je, že počas jednej z krátkych ankiét v Banskej Bystrici väčšina opýtaných uviedla mená, a dokonca hodnoty svojich už nežijúcich predkov, ktorí nastupovali na rôzne úseky povstaleckých frontov v augustových dňoch 1944. Stihli v tých málo televíznych sekundách načrtnúť ich smutné osudy počas vojny, ale aj po nej, predovšetkým po roku 1948.

Je neuveriteľné, že aj po sedemdesiatich rokoch preukazujeme svoju nevyzretosť, hľadáme každú chybu povstania, vytrvalým „samobičováním“ rozoberáme situáciu z 1944 v atmosfére tepla študovni roku 2014. Rozhliadnime sa okolo seba! Robíme to, čo nerobia Briti, Francúzi, Poliaci, Česi alebo Rusi. Tí dávno pochopili, že každú udalosť musíme vnímať z konceptu vývoja dejín a treba si uctiť tých rodákov, ktorí v rôznych politických frakciách bojovali za ten istý národný záujem!

Bohužiaľ, ani po toľkých rokoch nevieme prekročiť svoju malosť a pokúšame sa samovražedne vymazať z našich dejín vznik Česko-Slovenskej republiky, prvú Slovenskú republiku, hrdinov Malej vojny, Slovenské národné povstanie či obrodný rok 1968! Neuvedomujeme si, že tým absurdne delíme aj živých ľudí. Veď mnohí Slováci, ktorí spoluzakladali česko-slovenské légie v roku 1917, stáli neskôr pri vzniku prvej Slovenskej republiky. Neskôr s rôznymi politickými presvedčeniami bojovali spoločne v marci 1939 v Malej vojne proti maďarským horthyovcom, aby v roku 1944 nastúpili do SNP, pričom nebolo výnimkou, že ďalších po roku 1948 doslovne vyškrtili z historického vedomia.

Namiesto toho, aby sme to napravili, pokračujeme v znevažovaní našich dejinných udalostí a v nekonečnej polemike o detailoch vytrhnutých z historického konceptu. Neuvedomujeme si, že týmto nahrávame rôznym ideológiám, ktoré nám prinajmenšom posledných šesťdesiat rokov deformovali národné povedomie. Uctíme si SNP nie čierno-bielo, ale ako reálnu udalosť spolu s jej hrdinami i radovými vojenskými či civilnými účastníkmi, ktorí nasadzovali svoje životy vo vojnovnej apokalypse poslednej svetovej vojny.

Marián GEŠPER

Obnovili pamätník roľníckeho povstania

Jozef KRIŠŤAN

Podnet na začatie najväčšej protifeudálnej vzbury v Uhorsku v 19. storočí, do ktorej sa v roku 1831 zapojilo takmer štyridsaťtisíc slovenských roľníkov, vyšiel z hornozemlinského regiónu, kde zbedačováných poddaných v tom čase sužovala ešte aj cholera a provizórne zdravotné zásahy úradov s chlórovaním ohnisk náklady vyvolali medzi ľudom obavy z trávenia studni... To bola posledná kvapka, ktorá nasmerovala hnev ľudu k ozbrojenej rebélii, ktorú L. Nižnánsky opísal v románe Cholera.

Prepadom kaštieľa v Zámotove, dobytím mesta Vranov, obsadením úradných budov a zrážkami roľníckych, kuruckých povstalcov – ako sa vzbúrci sami nazvali – s uhorskými drábmami a vojskom vrcholilo v „horúcom“ lete 1831 Východoslovenské roľnícke povstanie. Najprudší pribeh malo v okolí Vranova nad Topľou, odkiaľ sa vzbura šírila všetkými smermi aj do Šariša, na Spiš a do Abova. Po krvavom potlačení povstania súdy v priebehu augusta a septem-

bra spomínaného roku odsúdili na trest smrti obesením stodevätásť povstalcov, ďalších vyše štyritisíc roľníkov, vrátane žien, bolo odsúdených na kruté palicovanie.

Významnú účasť na roľníckom povstaní mala aj obec Čaklov, kde po potlačení povstania obesili viacerých jeho účastníkov. V roku 1991 za pomoci Matice slovenskej tu v areáli Strednej spojenej školy odhalili symbolický pamätník s pamätnou tabuľou venovaný tejto historickej udalosti. Po vyše dvad-

siatich rokoch sa vedenie Spojenej školy rozhodlo podstavec pre kameň a pamätnú tabuľu zrenovovať a obnoviť aj vyblednutý nápis na tabuli. Za pomoci záujmového odboru Mladá Matica a Oblastného pracoviska MS vo Vranove nad Topľou, ktoré sprostredkovalo materiálnu pomoc z Obecného úradu v Čaklove, zrenovovali podstavec na pamätníku a 6. októbra 2014 tu pripravili pre žiakov spomienkový akt o priebehu sedliackej vzbury v Čaklove. Za zmienku stojí, že na renovácii pamätníka sa podieľali osobne žiaci spomínanej školy. Na spomienkovom podujatí sa zúčastnil riaditeľ školy Mgr. Stanislav Král, starosta obce Andrej Dragula, za Maticu slovenskú vedúci OP MS vo Vranove a člen výboru Mladej Matice Miroslav Gešper a predseda Krajskej rady MS Prešovského kraja Ladislav Matisko.

Marián TKÁČ
predseda Matice slovenskej

Týždeň za nami

V pamätný deň prijatia Martinovej deklarácie – 30. októbra – začalo sa rokovanie Stálej konferencie Slovenská republika a Slováci žijúci v zahraničí, zorganizovanej Úradom pre Slovákov žijúcich v zahraničí. Vďaka spolupráci Matice s týmto úradom stojí napríklad od vlnajška súsošie sv. Cyrila a Metoda v Blatnohrade (dnes Zalavár v Maďarsku) a veríme, že bude stáť aj Pamätník vyšahovalectva (či zahraničných Slovákov?) pri bratislavskom Starom meste. Tu však ešte bude treba presvedčiť predstaviteľov hlavného mesta, a to podľa skúsenosti so súsoším sv. Cyrila, Metoda a Gorazda nebude zrejme jednoduché a ľahké. Bratislavskí šéfovi veľa sľubujú – najmä pred volbami, no splníť prísľuby akosi nedokážu.

V tie dni sa nanovo diskutovalo aj o 28. októbri, oprávnenom českým štátnom sviatku, ved' tento deň bolo Česko najväčšie hádam v celých dejinách, odvtedy sa už len zmenšovalo: má byť aj slovenským štátnym sviatkom? Nemá.

V istom čase bol 28. október aj naším štátnym sviatkom ako Deň znarodenia. Bolo to o ekonomike a o tej je aj internetová správa o najnovšom rozhovore pápeža Františka, v ktorom vraj vyhlásil: „Ekonomika postavená na uctievaní peňazí, na vojnoch, nerovnostiach a nezamestnanosti mládeže nemôže prežiť! My udržujeme po celej generácii systém, ktorý nie je dobrý! ... Okrem vojen priniesol so sebou a rozvinul u ľudí súčasný systém chamtivosti, nevráživosti, nenávisť a vidinu zisku nadovšetko! Skoro nikto už dnes neberie ohľad na obyčajných ľudí, na ich potreby, dôstojnosť života. Z medziľudských vzťahov sa vytratila ľudskosť, láska, etika a morálka. Tie boli nahradené chamtivosťou, nevráživosťou, nenávisťou a zvrátenosťami. Všetko toto však nikomu vyhovuje. Aj preto sa ten niekto snaží všemožne udržať súčasný zločinný systém nad vodou...“

A potom prišli sviatky zosnulých.

Žiaci základných škôl z celého Košického a Prešovského kraja mali 29. októbra veľký sviatok. V ZŠ Postupimská na sídlisku Dargovských hrdinov v Košiciach sa v tento deň uskutočnil už desiaty ročník krajského matičného festivalu v prednese slovenskej rozprávky Dobšinského Košice.

Uveličili porotu

Hlavnými organizátormi tejto súťažnej prehliadky, na ktorej sa zúčastnila takmer stovka recitátorov z vyše päťdesiatich škôl obidvoch krajov, boli Matica slovenská, zastúpená MO MS v Košiciach-Myslave, Magistrát mesta Košice, odbor školstva OÚ v Košiciach a základné školy Postupimská 37 v Košiciach a ZŠ v Jasove. Prvenstvo v jednotlivých kategóriách prisúdili aj viacerým súťažiacim, ktorým budú úspešné účinkovanie na festivale pripomínať ceny Matice slovenskej, exministra školstva SR Dušana Čaploviča, primátora mesta Košice Richarda Rašiša, ale aj odmeny od generálneho riaditeľa firmy Lynx Košice Ing. Zoltána Kollára.

V jednotlivých kategóriách zvíťazili: I. kategória (2. – 4. ročník ZŠ): N. Mozešová, ZŠ Novomeského 2, Košice; II. kategória (5. – 6. ročník): N. Pappová, ZŠ Hviezdoslavova, Veľké Kapušany; III. kategória (7. – 8. ročník): S. Vasilková, ZŠ Moskovská 1, Michalovce a N. Fedoriaková, Ev. gymnázium J. A. Komenského, Košice. (Kompletné výsledky sú na webovej stránke Matice slovenskej, keď si kliknete na Košický kraj.)

(plk)

Mladí autori k jubileu Ľudovíta Štúra a ďalších osobností Hold veľikánovi a materinskému jazyku

LITERÁRNA SÚŤAŽ

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, Štátny pedagogický ústav, SPN – Mladé letá, Matica slovenská, Vydavateľstvo Matice slovenskej, Spolok slovenských spisovateľov, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV a Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí

vyhlasujú 23. ročník celoštátnej literárnej súťaže s medzinárodnou účasťou PREČO MÁM RÁD SLOVENČINU, PREČO MÁM RÁD SLOVENSKO

Cieľom súťaže je podchytiť, rozvíjať a prehĺbiť záujem detí a mládeže o slovenčinu a Slovensko, o významných dejateľov Slovenska a svojho kraja, o miestne spoločenské a kultúrne problémy a nárečia formou slohových úloh, pokusov o umelecké vyjadrenie myšlienok v podobe prozaických žánrov a básní.

Dvadsať tretí ročník súťaže sa bude niesť v znamení dvojstého výročia narodenia Ľudovíta Štúra, ktoré si budeme pripomínať počas celého Roka Ľudovíta Štúra 2015 vyhláseného vládou Slovenskej republiky.

V roku 2015 si pripomenieme aj ďalšie významné výročia: 170. výročie založenia Slovenských národných novín s prílohou Orol tatranský, 110. výročie úmrtia Jána Francisciho-Rimavského, 90. výročie narodenia Vladimíra Ferka, 10. výročie úmrtia Kláry Jarunkovej, 105. výročie narodenia a 40. výročie úmrtia Jána Kostru, 110. výročie narodenia a 55. výročie úmrtia Františka Hečka a 220. výročie narodenia Pavla Jozefa Šafárika.

Do súťaže sa môžu zapojiť žiaci všetkých typov a druhov základných a stredných škôl na území Slovenskej republiky prostredníctvom škôl a iných

subjektov a v zahraničí prostredníctvom škôl, spolok a organizácií Slovákov žijúcich v zahraničí.

Súťažné práce sa budú posudzovať v štyroch kategóriách: v I. kategórii sa posudzujú práce žiakov 1. stupňa ZŠ, v II. kategórii práce žiakov 2. stupňa ZŠ a žiakov 1. až 4. ročníka osemročných gymnázií, v III. kategórii práce žiakov stredných škôl, vo IV. kategórii práce žiakov zo zahraničia.

Do celoštátneho kola postúpi maximálne päť súťažných prác v každej kategórii z jednej školy napísaných v slovenskom jazyku. Každá súťažná práca musí byť vyhotovená v štyroch exemplároch. V záhlaví každého exemplára súťažnej práce musia byť nevyhnutne tieto identifikačné údaje: meno a priezvisko žiaka, vek, trieda, súťažná kategória, názov súťažnej práce, meno a priezvisko učiteľa, mejlová adresa učiteľa, presný názov a adresa školy, mejlová adresa školy. Školy a ostatní prihlasovatelia zodpovedajú za to, že zaslané práce sú prácami súťažiacich žiakov, neboli už posudzované v tejto súťaži a v iných súťažiach, ako aj za dodržanie všetkých súťažných podmienok. Pri nedodržaní súťažných podmienok sa

práce nezaradia do celoštátneho kola súťaže.

Organizačný poriadok súťaže a text záhlavia (formulár) sú uverejnené na internetovej stránke Štátneho pedagogického ústavu www.statpedu.sk a na internetovej stránke Ministerstva kultúry SR www.culture.gov.sk (v sekcii pôsobnosť ministerstva, v kapitole štátny jazyk).

Vybrané súťažné práce v slovenskom jazyku treba zaslať do celoštátneho kola do 31. januára 2015 (Slováci žijúci v zahraničí do 1. marca 2015) v štyroch exemplároch na adresu: Štátny pedagogický ústav, Pluhová 8, 830 00 Bratislava, heslo PREČO MÁM RÁD SLOVENČINU, PREČO MÁM RÁD SLOVENSKO (Slováci žijúci v zahraničí na adresu: Matica slovenská, Krajanské múzeum Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 01 Martin, Slovenská republika alebo na mejlovú adresu domhronskeho@matica.sk).

Záujemcovia o súťaž môžu získať ďalšie informácie o súťaži v Štátnom pedagogickom ústave (spu@statpedu.sk, tel. číslo: 02/49276111).

Slávnostné vyhlásenie výsledkov 23. ročníka súťaže bude 4. júna 2015 (štvrtok) v Nových Zámkoch.

Matičný estrádny súbor potešil seniorov v domovoch dôchodcov Úsmev vrelý pre ich vek zrelý

Pri Dome MS v Liptovskom Mikuláši úspešne pôsobí Matičný estrádny súbor pod vedením Jána Richtera. V tomto roku má už za sebou dvadsaťdva estrádnych a divadelných vystúpení. Keďže október je aj Mesiacom úcty k starším, divadelníci na nich ako každý rok nezabudli a pripravili pre ich potešenie hodinové estrádne pásmo s názvom Úsmev vrelý pre vek zrelý. Vystúpili s ním šesťkrát v domovoch dôchodcov v meste aj v okolí.

Matičná estráda ochotnícka scéna v Liptovskom Mikuláši pracuje nepretržite celý rok. Poeticky príjemným slovom sa tentoraz divákovi prihovorala Zdenka Matejková. Spevom slovenských, večne zelených melódií rozospievali a niekedy aj roztancovali mnohých

seniorov Mária Zvarová, Elena Bátorová, Vlasta Miškovičová a Janka Hlaničanová za sprievodu akordeónu Paľka Šlauku. Program spestrila aj Mária Almanová orientálnym tancom a v komických scénkach obecenstvo pobavili a rozsmiali Mária a Lenka Ošková, Jozef Bátora,

Peter Vrlík a Ján Richter, ktorému patrí vďaka, že aj napriek momentálne nie najlepšiemu zdravotnému stavu dokázal napísať a nacvičiť program, ktorý vďačné publikum odmeňovalo potleskom, a aj sám pridal k nemu svoj spevácky vklad. (pvp)

Gemerský festival v Rejdovej mal zaujímavé historické odkazy Zazneli aj piesne vojnou písané...

V rázovitej Rejdovej sa v tomto roku uskutočnil štyridsiaty prvý Gemerský folklórny festival, ktorý spoločne pripravili Gemerské osvetové stredisko v Rožňave a obec Rejdová pod záštitou predsedu KSK Zdenka Trebuľa s podporou MK SR a ďalších dvadsiatich troch spoluorganizátorov, vrátane Matice slovenskej.

Na festivale najprv zazneli „pozývacky“ v podaní speváckych skupín. Potom sa konali slávnostné skupby Božie za zachovanie tradícií, sprístupnili tu výstavu inšitných maliarov z Kovačice a na malej scéne pri kostole oficiálne slávnosti folklóru otvorili. Do sviatočnej nálady potom prispeli svojimi programami Ľudová hudba Juraja Pecníka so sólistami, predstavili sa hostia zo súboru V širom poli hruška z Kovačice a po nich sa všetci mohli naučiť tancovať čardáš z Rejdovej alebo pozerať filmy Petra Pobočka o nositeľoch ľudových tradícií. Na ďalší deň festivalu sa otvorili rejdovské dvory s ukázkami tradičných remesiel a ponukou špeciálit gemerskej kuchyne. Prítomných potom zaujal program detských súborov Eniky, benikym, klikli

bé, ukážky slovenského, maďarského a víganskeho čardášu z Gemera a každý sa mohol zapojiť do súťaží Rejdovský singel a Uviažem si hantúšok. Slávnosti gemerského folklóru gradovali krojovaným sprievodom do amfiteátra a vystúpeniami účinkujúcich v deviatich scénických programoch. Tichý vetrik po doline veje – bol výber z CD nosiča vydaného Gemerským osvetovým strediskom v roku 2013, potom sa uskutočnil zaujímavý program Piesne vojny písané, venovaný spomienkam na sté výročie prvej svetovej vojny a sedemdesiate výročie SNP. Účinkovali v ňom skupiny z Rejdovej, Nižnej Slanej, Rožňavy a Dobšinej. Folklórne tradície Gemera pod názvom Zriedla nevysychajú pripravili členovia folklórnych skupín z Rožňavského Byst-

rého, Pače, Čiernej Lehoty. V programe Muzikanti hrajú a nôžky virgajú uviedli svoje programy súbory Dubina a Haviar z Rožňavy, Borostyán z Drnavy, Stromíš z Vlachova a ľudové hudby Vlachované, Gočováné a Lúčka. V záverečnom programom bloku sa divákovi najskôr predstavili členovia súboru z Kovačice, potom s pásmom piesní a tancov folklórny súbor Šumiacan. Vyvrcholením večera boli najskôr programy Muzikanti hrajte a pásmo Z detvianskej svadby, ktoré pripravili muzikanti, speváci a tanečníci jedného zo špičkových folklórnych súborov Partizán zo Slovenskej Lupče, a na záver v pásmo Láska v srdci nosená ukázal svoje majstrovstvo ďalší popredný slovenský súbor Zemplin z Michaloviec.

Igor KOVAČOVIČ

(jč)

Týždenník Matice slovenskej. Vydávajú MS a VMS, s.r.o., IČO 00 179 027, IČO 36 418 404. Martin. Šéfredaktor Maroš SMOLEC. Zástupca šéfredaktora Emil SEMANCO. Sídlo: P. Mudroňa 1, 036 01 Martin. Tel: 043/ 38 12 838, 38 12 811, e-mail: snn@matica.sk, snnredakcia@matica.sk. Fililálna redakcia: Grösslingová 23, 812 51 Bratislava. Administrácia: Matica slovenská, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin. Tel: 043/ 38 12 838, 38 12 811. Tlač: Ultra print, Bratislava. Rozširuje PNS, Mediaprint Kapa a redakcia. Redakčná rada: Marián TKÁČ, Marián GEŠPER, Peter CABADAJ Ján ČOMAJ, Ján JANKOVIČ, Jaroslav CHOVAŇEC, Drahošlav MACHALA. Podávanie novinových zásielok povolené OZ SsRp Banská Bystrica, č.j.1081-93-PTP z 30. 3. 1993. Objednávky na predplatné prijíma redakcia SNN, Slovenská pošta a každý doručovateľ. Objednávky zo zahraničia: redakcia SNN a Slovenská pošta, a. s., Stredisko predplatného tlače, Námestie slobody 27, 810 05 Bratislava 15, e-mail: zahranica.tlac@slpostas.sk. Ročné predplatné 26 €, v ČR 530 Kč + 460 Kč poštovné, Európa 100€, ostatný svet 180USD. Neobjednané rukopisy a fotografie i nevraciam. MČ 49 644, ISSN 0862-8823. EV 400910.